ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1929

II

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

1. Річник

ЧИСЛО 2. * ПАДОЛИСТ * 1929

1919 рік на Великій Україні

Оборона батерії

Мал. *Л. Перфецького* Оригінал влас. Др. С. Шухевича.

Wyciąg z prorotokołu wspólnego z dnia 24/X. 1929 r. Sąd okręgowy XXIV. wydział karny we Lwowie w sprawie karnej Pr. 389/29 ne posiedzeniu nie jawnem w dniu 24 października 1929 r. po wysłuchaniu zdanta Prokuratora okręgowego postanawia: a) zatwierdzić po myśli przepisu z art. 76 rozp. Prez. Rrzp. z dnia 10 maja 1927 r. Dz. U. Rrzp. N-ro 45 poz. 398 dokonane dnia 19 października 1929 r. przez Starostwo Grodzkie we Lwowie zajęcie druku pt.: „Litopys Czerwonoji Kałyny" Nr. l. z daty październik 1929 r. z powodu artykułów pt.: 1) »Ukraińska artylerja u Lwowi« w całości 2) »Muzej wojennych pamiatok" w całości zawierających znamiona ad 1) występku §. 302 uk. ad 2) zbrodni z §. 65 a) uk. — b) zakazać po myśli przepisu z art. 77 bytowanego rozporządzenia rozpowszechnienia powyższego druku. — Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie pod rygorem następstw przewidzianych w art. 60 tegoż rozporządzenia.

Przewodniczący: *J. Hawel wr.*

Protokulant; *Z. Kulczycki wr.*

Za zgodność
Müller st. sekr.

Перша стріча

Написав *Роман Купчинський*

Спомин про виправу І. і ІІ. чети сотні Дідушка під Сянки*).

Вже дві неділі минуло з того часу, як „Дідушківці" вийшли з Коша в поле. Спершу закватирували нас у маленькому містечку Угорської України, Верецьких Вижних. Та не довго стояла там сотня. За пару днів прийшов наказ робити полеві сторожі коло села Гусного, що було вже на галицькому боці. Цілих десять днів видержала сотня на полевих сторожах серед безнастанного дощу й вітру. Без шатер, без теплого одіння, навіть без поясів робили ми тяжку й відповідальну службу. Вкінці прийшли Мадяри і змінили нас, а ми відійшли назад до Верецьких. —

У Верецьких не дали нам довго спочивати. 25. IX. 1914. рознеслася поміж сотнею чутка, що на другий день половина сотні, а саме І. чета Гнатюка і ІІ. покійного Коберського має йти разом із відділом кінноти під Сянки, щоби напасти на ворожий обоз. Всі заворушилися. Значить — завтра прийде хвиля, коли прийдеться перший раз стрінутися око в око з відвічним ворогом. Значить — завтра засвищуть нам, невідомим ще свистом, ворожі кулі. І може завтра впаде хтось із нас. Думки прошибали голову, як лискавки понуре небо. В касарні, що була перед війною якоюсь фабрикою, гуло як в улию. Хлопці позбивалися в гуртки і розмовляли про ціль і наслідки виправи. Навіть цілу битву переводили після своїх здогадів. Однак годі було покищо визнатися в чімнебудь, бо ніхто з нас не знав чогось певного.

Щойно вечером непевна чутка потвердилася. Прийшов сотник Дідушок і казав першій і другій четі пакуватися, забрати не богато, але що потрібніше до дороги і бути завтра о 3. год. вранці готовим до відходу. Притім пояснив здебільша ціль нашої виправи. Задача була нелегка. Треба було вдертися в середину ворогів і зайти одну часть російської кольони з заду та потурбувати її. З такої виправи могла і нога не вернути.

В касарні знову счинився рух. Хто пакував річи, а хто чистив кріс на завтра. Те „завтра" якось так дивно і таємничо звеніло в ухах. Та попри певний острах викликувало і гордість в серцях І. і ІІ. чети. Ось то тільки нас вибрано до того тяжкого діла. Значить, ми найкращі зі сотні. А що сотня Дідушка уважалася за найкращу з усіх і була нею справді, то значиться, ми найкращі вояки серед стрільців. І росли ми самі в своїх очах...

*) Цей спомин написаний автором в початках 1918. р для Альманаху, який мав вийти у Львові з нагоди Берестейського миру.

Стрілецька стежа в Карпатах.

Мала лямпочка слабо освічувала велику кімнату, в якій кватирували обі чети. Світло блимало, відбиваючися від стін, а по кутах трималася все таки тінь. І з кожним затемненням лямпи вона висувалася на кімнату, щоби відтак при яснішім світлі знову сховатися.

Я спакував свої річи і положився, щоби хоч трохи заснути і набрати свіжих сил до завтрішнього походу. Мало-по-малу й другі товариші стихали і поклавши наплечники під голову, старалися заснути. Тільки коло мене не клався ще тов. Мацюрак, тов. Черник, Перфецький і Зелений. Ми всі все разом держалися і помагали собі нераз у біді. Тепер вони ще кінчили пакуватися і розмовляли з собою про всячину. Прийшли на думку давніші літа. Товаришування з ґімназії, спільні забави в „Українськім Городі"... Все те тиснулося до голови тепер — на передодні першої битви — не знати чому. Під впливом тих споминів вирвалася й тужлива пісня з грудий:

„Забудь мене, мене забудь,
Як нам колись жевріла грудь,
Як серце рвалося колись,
Ми розійшлись" ..

Сум лягав каменем на серце. Сльози підступали під очі, але згадка про приналежність до першої чети дусила їх у зародку.

Вкінці й останні товариші поклалися до сну. Все заснуло, тільки лямпа світила раз ясніше, раз темніше і тіни то ховалися, то вилазили з кутів кімнати.

А в кватирі сотника ще довго світилося. Сотник сидів похилений над столом і пальцем водив по мапі. Роздумував над завтрішньою виправою. Бачив, що виправа може забрати богато, богато з поміж тих молодих, з якими він так зжився, яких так любив. Цеж майже самі учні і студенти. Деякі його това-

риші. Але обовязок і повинність супроти рідної землі не знає жалів. Треба! З такою постановою йшов спати.

Недовго було й того спання. Здавалося, що недавно положився, а вже збудив мене голос Черника: „Ромку! Вставай! Пів до третьої!“ Я зірвався.

Крізь відчинені двері входило в кімнату зимне, осіннє повітря. Треба було чим скоріше збиратися. Другі товариші почали також підводитися. По кімнаті спершу шепотом, а відтак вже голосніше велися розмови, перекликування і напімнення.

Я вийшов на подвіря. Місто спало ще прикрите тінями ночі. Довкола ледви мріли окутані в пітьму верхи Бескиду. Надімною висіло чисте звіздяне небо. На сході, звідки мало прийти сонце, небо зблідло. Вчорашний настрій зник, пропав, а на його місце виступила тверда постанова: показати, що вміють Стрільці. Цеж сьогодня маємо перейти огневу пробу, тож треба перебути її гідно і з честю.

Ось і сотник Дідушок вийшов зі своєї кватири. Його енергічний голос додавав усім відваги й надії на успіх.

„Товаришу Гнатюк!“ звернувся до найстаршого четаря, „зробити зараз збірку!“ Свист алярмової свиставки, і за хвилину півсотня зібралася на подвірю. Сотник переглянув ряди, мов міряв силу своїх чет. Потім коротка, різка команда: „Руш!“, і враз рушили всі на дорогу. Там стояв уже відділ кавалерії під командою сотника*) Фіца. Але що мав значити ряд підвод коло них, цього ніхто не міг сказати. Щойно як сказали нам сідати на них, пізнали ми, що нас повезуть до бою. Значиться, не малу дорогу маємо перед собою. „По 10 на підводу!“ закомандував сотник, „сідати хутко, бо зараз рушаємо!“

За хвилину рушили вози. Попід церкву в Верецьких битою дорогою до Біласовиці. Спершу всі їхали тихо. Понурість гірської ночі ділала на молоді душі. Але ось почало розвиднятися. Ізза гір блиснуло перше проміння сонця і пробило пітьму. А з сонцем прийшла і веселість. Жарти, сміхи, декуди співи розлягалися по возах. Добрі коні вітром гнали по рівній дорозі, а візники лускали весело батогами.

Ось і Біласовиця. Село вже збудилося і ставало до денної праці. То тут, то там через вікно виглядало цікаве обличча Українського Верховинця з Угорщини чи Верховинки. Ми минали їх та їхали, спішили далі на невідоме нам місце призначення.

За Біласовицею дорога погіршилася. Ми вїхали в гори. Битий шлях скінчився, а на його місце виступила вузка, порита дощами гірська дорога. Місцями треба було злазити з возів і йти пішки, бо коні і так ледви тягнули порожний віз. З важким трудом дісталися ми до Гусного. В тім селі робила пару днів тому наша сотня пільні сторожі. Тут дали коням маленький відпочинок, а хлопці пішли до близьких хат по молоко. Та ще не встигли й випити його, як вже роздався приказ рушати в дальшу дорогу.

За Гусним вози виїхали знову на битий шлях. Перед нами виринуло зза лісистих гір село Висоцько. Була саме неділя. Народ гуртками йшов святочно вбраний до церковці, що стояла на горбі між деревами. Фіри з гуркотом вкотилися в село. Попереду і позаду їхала кіннота. Дивився я на наших селян і дивне почування огортало мене. На лицях населення пробивався жаль і співчуття. Виглядало, немовби вони вважали нас призначеними на смерть. Та ми не піддавалися жалеві й тузі. Весело кланяючися проїздили попри гуртки заплаканих жінок. А жінки довго ще дивилися в слід за нами і ломили руки з жалю. В селі Висоцьку були вже тоді козаки і тільки боялися на нас нападати. Але ми про те не знали. Минули Висоцько і їхали тінистим сосновим лісом.

Гей, гей, воли*... Закарпатська Україна 1914.

Знову перед нами виринуло село. Це були Комарники. І знову стрінули ми заплакані лиця, заломлені руки. І тут була вже в селі козацька стежа. Після Комарник шлях підносився в гору. Підводи поїхали поволіше. Околиці були вже небезпечні. З кожної сторони міг на нас вдарити противник. Тому сотник Фіц, що їхав на чолі цілої виправи, бачно розглядався по околиці. Його кіннота робила за цілий час вивідну бічну службу. Вони зручно видрапувалися на придорожні горби і переглядали совісно кожний куточок.

Серед таких обставин треба було посуватися поволи. Ледви ми виїхали за Висоцько Нижне, далеко на горбах показалися нам вижаті лани. Копи стояли ще на полі. Враз сотник станув; за ним станули й підводи. Приложив льорнету до очей і щось довго, уважно розглядав. Від часу до часу потрясав значуче головою. І ми тепер уважніше почали дивитися на ті далекі копи, що ледви майоріли під лісом. В цю хвилину якийсь бистрозорий сказав піднесеним голосом:

„Аво, ген, ген коло копи стоїть козак“. І справді так було. Ізза копи видніла голова коня, а з боку чорнілася козацька шапка. Значиться, нас вислідили, шибнула в мені думка. Може бути зле. Здається, що і в кожного з наших виринуло те саме. Але ми мали дійти до призначеного місця й мусіли дійти. Сотник стягнув брови, закусив рішуче уста і дав остроги коневі. Кінь скочив чвалом вперед, а за ним наші вози і решта кінноти з заду.

Та незадовго мала кінчитися наша подорож підводами. Ми підїхали під село Ботелку і станули. Під

*) Це був австрійський відділ кінноти під командою т. зв. „рітмайстра“.

КОЗАК ВІДІЗДЖАЄ...

Кавалерист УСС. Світлина 1915 р.

горбком при кінці ліса півсотня зсіла з возів і вози завернули. Ми уставилися чвірками. Кавалерія також упорядкувалася і всі помалу рушили вперед. Перед нами розложилося гірське село Ботелка над річкою і не думало здається про це, що в ньому можуть загреміти вистріли, може политися кров. І я не сподівався, що саме в тім селі побачу першого трупа, почую запах свіжої людської крови.

Ось ми вже в селі. Кріси у всіх набиті, баґнети виблискують до сонця. Саме коли ми переходили через кладку на потоці, почулися ізза хат вистріли. Один, другий, а за ним третій. Дивне враження огорнуло мене. Нераз приходилося їх чути в життї, але ніколи не робили вони такого враження як тепер. Цеж стріляли люди на людей. Нас огорнула якась дивна рішучість. Все одно, раз мати родила. Як прийдеться вмерти, то треба хоч дорого продати своє життя. З такою постановою ми швидким кроком рушили вперед. Може кавалерію заатакував укритий ворог?! Може їм треба помочі?!

Але на диво стріли не повторялися. Може це тільки передня ворожа сторожа? В кожнім разі як найскорше вперед! По дорозі мигнули мені два чи три перестрашені хлопські обличча, але тепер не час було на них звертати уваги. Ось і ми на тім місці, де впали стріли. Вже здалеку чути було ридання жінки, якби по мерці. Підходимо близше. На подвірю лежав труп не старого ще Бойка з розкиненими руками. З голови плила кров і багрила пожовклу траву. Над ним плаче і ломить руки жінка. „Що це"? „За що?" вирвалися з уст питання. А якийсь голос з боку відповів:

„Жид доніс, що він рабував його разом з козаками, які вчера були в нас". Я відвернувся, щоби не дивитися на той страшний вид. Це австрійська кавалерія, що йшла з нами, назначила вже слід трупом розстріленого чоловіка.

Кавалерія за той час виїхала вже за село і зближалася до шляху, що йшов горбом понад село з Турки до Сянків. Ми поспішили за ними. А в слід за нами летів плач жінки, що припадала над трупом чоловіка.

(Дальше буде).

Цілі німецької військової політики на Україні 1918 р.

Написав *А. Крезуб*

(Докінчення)

А от що розповідає згадуваний нами вже німецький публіцист д-р Рорбах, про німецьку окупацію України. „В травні (1918 р.) — розказує він*) — мав я розмову з одною з міродайних військових осіб. Я дозволив собі вказати на це, що коли настрої Українців, а саме настрої селянства, будуть цілковито знехтовані, то треба побоюватися розрухів та інших небезпечних наслідків. Відповідь, яку я одержав, звучала в найрізкішому тоні: Всякий опір проти авторітету головно-командуючого (тоді був ним фельдмаршал Айхгорн — А. К.) і проти поваги німецької зброї буде здушений як найсуворішими мірами."

„Спроби вказати на сумнівну вартість — говорить дальше д-р Рорбах — такої різкої точки погляду, остали безуспішними. Ціла політична система обмежувалася на наведених словах: неспокій буде здушений; опору ніякого не сміє бути, честь німецької зброї вимагає гострих репресій всюди, де тільки її не респектується".

До цеї характеристики німецького режіму на Україні мало що й додати можна.

Та Німці, а точніше сказати, їх представники на Україні, не ограничились на самій тільки неґації української нації як такої, на непризнаванні її права на державно-політичне життя, на призирстві до її визвольних стремлінь, на погорді українських діячів і заведенні суворого окупаційного режиму, але і піднялися акції, якої метою з одного боку була відбудова „єдиної і неделімої Росії", знову з котримось з Романових на чолі, а з другої ліквідація української самостійної держави.

В такій реалізації цеї першої ідеї, Україна мала відіграти ролю плацдарму, на якому моглиб зібратись, обєднатись і зорґанізуватись розпорошені сили російської контр-революції. Україна мала в цьому випадку послужити за свойого роду „Sprungbrett", з якого російська реакція, штовхнута сильним німецьким пястуком, повинна була зробити скок на Московщину, звалити большевиків і Росію, в тому числі розуміється і возлюбленну ними Малоросію, знову покласти у стіп її законного хазяїна — батюшки-царя.

„Мені нічого не залежало — признається у своїх спогадах „вершитель судеб" тодішньої Німеччини ґен. Людендорф — на знищенні або такому ослабленні Росії, яке відібралоб їй життєздатність. Навпаки я надіявся, що відбудова держави (очевидно

*) Dr. P. Rohrbach, цитована вже попереду стаття.

російської — А. К.) вийде з України; також російсько-польська розвязка польського питання булаб мені найбільше приємною *).

В цих двох реченнях сказано „non multum sed multa“ і в них саме треба шукати ключа до зрозуміння німецької політики на Україні в 1918 р.

Німецькій военній політиці, яка в питаннях дотично Росії і України була найбільшеміродайною, дійсно не тільки не залежало на ослабенні Росії, але навпаки, вона клала велику вагу на її відбудову. Головні точки програми цеї відбудови зводились до: повалення большевиків в першу чергу, привернення наново царської влади і прилучення до цеї нової російської імперії України. Перейти під високу руку білого царя і станути знову провінцією Москви — от які перспективи мала Україна, от що ждало її від відбудованої під благословенням Людендорфа Росії.

Якіж мотиви спонукували німецькі військові круги до цеї будьщо-будь авантюрничої, а у відношенні до України віроломної політики. Мотиви ці коротко зясовані в згаданій вже праці д-ра Троєнфельса (як сказано, секретаря німецького посла на Україні барона Мума) п. з. „Die Reste der russischen Volkswirtschaft“.

„В німецьких кругах — каже д-р Троєнфельс — був дехто (чи тільки дехто? — А. К.), що в можливості економічної відбудови України бачив перший етап до осягнення великої мети: економічної і політичної сполуки (Anschlusses) Німеччини з федеративною, великою російською державою. Україна мала стануги мостом на шляху Берлін-Відень, через Київ до Москви і Петербурга. Не розчленування Росії, як це проповідувала балтійська пропаґанда в Німеччині, але федеративне обєднання всіх відпавших, однак економічно приналежних до цілости частин колишньої російської держави — це мало бути метою діяльности (Німців — А. К.) на Україні. Цій праці присвічувала надія, що тоді та при німецькій співпраці відновлена держава в союзі з німецьким народом, наблизить хвилю трівкого мира і господарського підйому їх обох“.

Таких „поважних“ арґументів про необхідність допомоги привернути (на Сході) дореволюційні відносини і шкідливість ослаблювання Росії в німецькій пресі, публіцистиці, (военній і післявоенній також) стрічається дуже часто. Всіх їх наводити в цьому місці годі. Погляди на дотичну справу людей, які не тільки висловлювались з приводу німецької політики на Сході, але і активно проводили, або старалися її проводити в життя, покищо вистарчать.

Зокрема що-до німецької преси з тих часів, то вона за малими виїмками вся заступала вище наведені погляди і для українського питання ніколи не проявляла великого зрозуміння і симпатії, а скорше навпаки.

От що писав найбільший німецький дневник „Berliner Tagblatt“ в числі з дня 16 травня 1918 р.:

„Було помилкою, німецьку політику засновувати на тревалому, приязному відношенні до самостійної і незалежної України, бо український нарід не має національної середньої верстви (Bürgertum), ніякої національної інтеліґенції ні робітництва. Всі ці елементи що-до мови, традиції і почувань є великоросійські, а середна верства почасти також польська; в тих обставинах вірити, що Україна вже тепер є в стані творити тревало независиму державу, є ілюзією“.

А з нагоди дебат в німецькому райхстаґу над берестейським миром писав цей сам дневник (число з 19. III. 1918 р.) от що:

„Стале приязне відношення до Росії ми уважаємо як економічно так і політично за цінніше, як задалеке анґажування себе по стороні малих народів і національних відломів, які в сучасній хвилині знаходяться в першій стадії державного самотворення, або точніше сказавши, мають тільки волю до цього. Росія, коли вона переможе теперішній анархістично-соціялістичний розкладовий процес, як зімкнута культурна і господарча одиниця з тисячними традиціями, буде знов такою притягаючою силою для своїх західних сусідів, що ми з нею конкурувати в цьому напрямі не зможемо ніколи.

Мрії-фантазії про тісну економічну і політичну сполуку з „третьою“ Росією з одної сторони, страх перед евент. її пімстою за допомогу сепаратистичним стремлінням малих народів і національних відломків в хвилині її внутрішньої недуги, з другого боку — були отже тими головними мотивами, що обусловлювали німецьку політику на сході в практиці. Ясно, що ці мотиви, як довго німецький баґнет був одиноким, що має „голос і авторитет“, суверенність і самостійність України все ставляли під знак запитання.

На жаль Німці, то є головним чином военні німецькі круги, при самих побажаннях і фантазіях не оставились, але з присущою собі енерґією і систематичністю взялись за відбудову Росії.

Перші кроки в цьому напрямі зробили вони в самій Росії. Їхні представники звязались з російськими монархістичними орґанізаціями (які при кінці половини 1918 року обєднались були в т. зв. Правий Центр) в Москві і Петербурзі і запропонували їм свою допомогу. „Правий Центр“, на чолі котрого стояв бувший царський міністр Кривошеін, з радістю приняв німецькі пропозиції *).

Було рішено в першу чергу скинути большевицький уряд. Переворот мав відбутися дня 18 червня при помочі німецьких полонених, що в ожиданні повороту домів перебували під той час в Москві. Німецькі полонені переодягнуті в російські однострої мали стануги під команду російських старшин, підняти в Москві бунт, захопити її і продержатися так довго, доки з Орші (себто з німецького фронту) не наспіють реґулярні відділи.

По невідомим причинам однак Німці плянований на день 18 червня переворот відклали на пізніший час, не перестаючи і на дальше піддержувати тісних звязків з проводом монархістів. Темою дальших переговорів між обома сторонами було побіч пляну скинення большевиків також питання орґанізації у Москві російського монархістичного правительства**).

Рівночасно акція зміряюча до відбудови царської Росії велась на Україні, а першим в цьому напрямі реальним кроком був т. зв. гетьманський переворот в дні 29 квітня.

З перспективи часу наміри політики німецьких військових кругів на Україні в 1918 р. стають що-

*) Ludendorf, стор. 450.

*) Про звязки Німців з російськими монархістами-чорносотенцями і про їхні пляни спинення большевиків та відбудови царської Росії дотепер писалося чимало. Зі спогадів російських монархістів виходить, що інспіраторами і носіями цеї авантурничої політики були головним чином німецькі военні круги.

**) Мілюков: Россія на переломі. Том II. стор. 20—21.

Повстання проти гетьмана Скоропадського. Ведуть роззброєних Німців.

раз більш проглядними і сьогодня не приходиться вже сумнівати, який змисл мало розігнання Центральної Ради і настановлення ґенерала Скоропадського гетьманом України. Сьогодня цю загадку не трудно розвязати.

Поставивши собі мету відбудувати царську Росію, Німці робили все залежне від них, щоб зєднати собі не тільки російських монархістів, але й інші російські партії та орґанізації, які в більшости орієнтувалися на „союзнікоф“ — Францію і Анґлію.

Поставлення гетьмана і віддання на Україні влади в руки російської реакції мало послужити видимим доказом доброго наміру німецької політики супроти Росії. Німці входять в приязні зносини з Доном, забігають біля кадетів і всі сили напружують длятого, щоби увійти в порозуміння, щоб знайти „modus vivendi“ і з Денікіном.

Кадети хоча не відмовлялися увійти в гетьманський кабінет, то на загал до кінця заняли позицію доволі невиразну. Вони брали з їхніх рук міністерські портфелі, вони щиро помагали нищити український сепаратизм, вони словом співпрацювали з Німцями, але певне недовіря до німецьких плянів у них таки залишилось. Недовіря Німців кадетів непокоїло і вони постановили вияснити справу з останньою інстанцією цеї партії, з її провідником Мілюковом.

Коли літом 1918 р. Мілюков приїхав з Дону в Київ, явився в нього німецький майор Hasse, політичний дорадник при Оберкоманді в Київі і запитав його, на яких умовинах булаб згідна його партія дійти до порозуміння з Німцями. Мілюков поставив такі услівя: 1) анульовання Берестейського Мира, 2) зворот Росії окраїнних держав, 3) німецька поміч тим російським партіям, що стоять на становищі порядку, в боротьбі з большевиками. В два тижні опісля, як розказує Мілюков — майор Гассе прийшов знову до нього з відповідю. Німці повідомляли Мілюкова, що Берестейського Мира анулювати не можуть, також не можуть звернути окраїнних держав, але на віддання України Росії можуть погодитися*).

*) Тую цінну тайну німецької політики на Україні розкрив сам Мілюков в січні 1919 р. в Льондоні перед голяндським журналістом Наан-ом (співробітником „Amsterdamer Allgemeen Handelsblat“. Зміст цеї ревеляції передано тут до статті д-ра. Рорбаха „Der Kernpunkt unserer osteuropäischen Politik“ (Ukraine, зошит 4 з березня 1919 р.).

Д-р Рорбах з приводу цього робить ось яку замітку: „Треба

І хоч між Німцями та кадетами до формальної згоди не дійшло, то оба контрагенти, до самої своєї примусової розлуки, тягнули за цей самий виж і спільно робили діло, яке в історії України все останеться одною зі сумних сторінок.

Упоравшись з Центральною Радою, посадивши на знак своєї щирости до змагань російської реакції ґенерала Скоропадського на гетьманському стільці, зобовязавши собі кадетів міністерськими портфелями, взялися Німці за поладнання своїх відносин до Дону і Добровольчої Армії.

До порозуміння і згоди з Доном прийшло без ніяких труднощів. Ґен. Краснов, що (17 травня) став атаманом „Всевелікаго Войска Донскаво“, відразу начав маніфестуватися великим приятелем Німців, Він зрозумів, що Німці в дійности не є ворогами Росії, а навпаки їхні пляни прекрасно гармонізують з плянами російських монархістів і тому ставлятися до них ворожо немає ніякого змислу. За цей доказ довіря Німці винагородили Дон, як то кажуть по княжому, але... українським коштом. Під „натиском“ німецької Оберкоманди гетьманське правительство в умові, заключеній з Доном в дні 7 серпня, мусіло округи ростівську, таганрігську і донецьку, в яких українське населення переважає, закріпити за „Всевеліким Войском Донским*).

Як дійти до порозуміння з Доном, вдалося Німцям зовсім легко, так знову залицяння до Денікіна, який після Корнілова обняв команду над „Добровольческою армією“, скінчились повним фяском.

Російська реакція, що згуртувалась в Добровольчій армії, вважала Німців причиною всіх „нещасть Росії“ і покладаючи всі свої надії на побідну Антанту, про ніяке порозуміння з німецькими представниками і взагалі Німеччиною чути не хотіла. Російська реакція, на чолі якої станули ґенерали Алексеєв і Денікін, була переконана, що Німцям залежить на розділенні і ослабленні Росії, що не тільки большевизм, але і Україна, це діло їхніх рук. Вона вірила, що Німеччина як начальний постулят своєї політики на сході поставила піддержку сепаратистичних стремлінь цих народів, що входили в склад колишньої російської імперії.

В тому переконанні лежало очевидно велике непорозумінння, але того вияснити не вдалося, та Добровольча армія до німецької „відбудови Росії“ втягнути не далася. Неґативне відношення Денікіна до німецьких заходів було не без значіння. Відмова Добровольчої армії робити з Німцями спільне діло, була важким ударом по німецькій концепції реставв-

собі представити цей епізод з нашої критичної політики в цілій яскравості. Німеччина признала Україну суверенною европейською державою і удержує в Київі своє посольство. Дійсну владу, також політичну, держить, як всякому відомо, німецьке військове Оберкомандо. В Київі появляється найбільший представник загально-російської ідеї, провідник партії кадетів, на якого всі сторонники бувшої єдиної, неподільної Росії споглядають, як на свого апостола, Мілюков. Кожний Українець знає його як рішучого ворога української самостійности До його приходить перший політично-військовий муж довіря Оберкоманди, переговорює з ним в справі Берестейського Мира, окраїнних держав, та України і заявляє вкінці — як Мілюков догадується, по порозумінні з політичним керовником в Берліні, — що зі суверенности і самостійности України Німці можуть зрезиґнувати.

*) Ґен. Краснов в історії свойого отаманування п. з. „Всевеликое Войско Донсков“ (Архив руской революціи том V.) признає, що ці українські землі одержав Дон від України тільки завдяки Німцям.

рації царату і російської імперії. Добровольча армія вважалась більшістю російської контрреволюції носієм ідеольоґії відбудови „єдиної і неделимої“ і тому знайти з нею порозуміння значило для Німців надати свойому плянові реальні основи. В тому випадку все, що жило і дихало надіями на „вазсоєдінеліе русской землі“, булоб їх уважало не за своїх ворогів, а за своїх союзників. Відмоваж Доообровольчої армії робити спільне з німецькими військовими кругами діло, згори засуджувало ті пляни на провалення; в тому випадку Німці могли числити тільки на незначні ґрупи російських монархістів в роді Правоцентровців.

Супроти цього мрія німецьких військових кругів, змонополізувати відбудову Росії в своїх руках, показалась утопією. Німецькі залицяння до Добровольчої армії не знайшли взаїмности у її керовників і замисли Н. В. К. зглядно Людендорфа приснули мов миляна банька*). Бідбудувати Росію супроти ворожої до Німеччини постави Добровольчої армії, а з нею і майже всієї російської реакції, значило скріпити Антанту і копати собі свій власний гріб...

Повстання проти гетьмана Скоропадського. Початок грудня 1918 р. Сарни. Німці розброїли повстанців і спалили зброю.

Епільоґ німецької політики на Україні був на загал траґічний. Відштовхнувши від себе національно свідоме громадянство, не знайшовши, за малими виїмками, ніякої симпатії в кругах російської контрреволюції, Німці очутилися вкінці серед ворожого моря. З огірченням і розчаруванням, в холоді і голоді, розброєні, а часто обідрані до останнього повстанцями, вертали німецькі відділи до своєї батьківщини й не розуміючи певно причин ненависти до них українського населення.

Та хоча політика на Україні лежала фактично в руках Оберкоманди, а точніше говорячи, в руках ґен. Гренера, людини — як навіть Дорошенко признає — „без особливо твердих прінціпів і дуже дбайливої за свою карієру“, при томуж послідовного противника українського національного відродження, то все таки вона не була одностайною, а робила незрозумілі в ті часи для невтаємничених кривулі і часто відхилялась від свойого основного напрямку.

Ці хитання і зиґзаки пояснити тепер не трудно. Діло в цьому, що хоча Ґренер, чи пак Оберкоманда, відразу по свойому приході на Україну взяли курс на „єдіну неделіму“ і його консеквентно додержувались аж до жовтня 1918 р., то все таки німецький уряд в особі канцлєра Гертлінґа, що спирався на ліберальні партії німецького райхстаґу, не цілковито погоджувався з цею віроломною політикою військових кругів і режімом заведеним Оберкомандою на Україні. Скільки разів німецький уряд виявляв охоту близче поцікавитися господаркою Оберкоманди, стільки разів робило це вигляд, що ніби положить край вакханалії, яка чинилась під покривкою, допомогою і співучастю німецької ґенераліції і стільки разів над Дніпром начало віяти іншим вітром.

В таких випадках в Києві відпекувалися від Росії, балакали про злагіднення режіму, демократизацію влади, про реформи, зміну курсу, а Мум і Скоропадський докладали всіх сил, щоб зацитькати лихо. Але колиж миналася „гроза“, все заспокоювалось і знову все вертало на старі пляни.

Україна, українська справа доводила нераз до непорозумінь поміж НВК.,а власне Людендорфом і німецьким урядом і антаґонізм, що вже з давніша істнував між цими обома централями влади, поглиблювала ще більше. В дальшому розвитку подій ці два центри викристалізувалися в два, по своїй природі світогляди, ціллям і тактиці в два непримирені табори. З одного боку рішати про долю й будучність Німеччини, до ґенерального бою ставав парляментарний демократизм, з другої пруський мілітаризм з Людендорфом на чолі.

„Ми (то є НВК. і військові круги АК.) - говорить Людендорф — стояли, хоча і не в гострому противенстві до уряду, який свідомо і виразно оперся на цій менш-більш демократичній, радикальній частині народу, що її в райхстаґу заступала більшість — лівиця“. В цій боротьбі канцлєр Гертлінґ „стояв цілковито на становищі парляментарної більшости, з якої він до певної міри вийшов“, це попри інші чинники рішало про її вислід. Позиція яку заняв Гертлінґ супроти диктаторських аспірацій Людендорфа, знайшла підтримку не тільки в більшості німецького райхстаґу, але і цілої німецької демократії.

Не будемо близче розглядати діяльности канцлєра Гертлінґа, зазначимо тільки факт, що його стремлінням було, вказати німецькій ґенераліції її властиве місце, держати її від політики подальше і покласти край диктаторським замашкам Людендорфа. „Уряд — каже Людендорф — боязко слідив за тим, щоб

*) Про заходи Німців дійти до порозуміння з командуванням Добровольчої армії розповідає Денікін в своїх »Очерках руской, смутя“ том III. стор. 114.

НКВ. не провадило своєї політики" і дійсно в багато випадках удалося йому приборкати політичну розперезанність своїх ґенералів, але на Україні в тому напрямі не зроблено нічо. Там від самого початку „окупації" аж до останніх днів листопада німецький баґнет все ще був одиноким, що має голос і авторитет.

Чимже обяснити пасивність німецького уряду супроти цього всего, що творилось під покровом Оберкоманди на Україні?

В цьому випадку вияснити байдужість німецького уряду до господарки Оберкоманди наразі, поки дотичні документи скриваються по архівах, доволі трудно. Одно є певним, а саме, що німецьке правительство не мало вичерпуючих і вірних інформацій про дійсні відносини і режім заведений ґен. Гренером на Україні. В Київі сидів вправді представник німецького уряду, а зглядно міністерства закордонних справ барон Мум, який міг і якого обовязком було розкрити перед своїм начальством це жахливе становище, в якому опинилась Україна, але цей працював рука в руку з Оберкомандою і робив те, що рішалось в штабі. До того і уряд закордонних справ в питаннях політики на сході, а зокрема на Україні „в душі" так би сказати поділяв більше точку погляду НВК. як канцлєра.

Не маючи зрозуміння для національно-політичних стремлінь народів бувшої Росії, міністерство закордонних справ не тільки не звертало уваги канцлєра на діяльність німецьких представників на Україні, а навпаки старалося її заслонити і де треба, виправдати. Уряд був примушений через вісім місяців глядіти на відносини на Україні через призму реляцій Мума і до останніх днів вірив мабуть, що там, хоч може не все в порядку, але в кожному випадку не так зле, як було в дійсности.

Щойно на передодні розгрому Німеччини результати діяльности Оберкоманди і барона Мума виявились в цілій своїй жахливій наготі. Тоді щойно Берлін дізнався правди і ніяковів... Начались нагальні заходи, щоб лихо направити. Гетьман одержав „пораду" змінити свій русофільський курс на український. Пішли переговори з Винниченком і з Національним Союзом, а в результаті дня 19 жовтня явився на світ новий гетьманський коаліційний кабінет. Але направити всего цього, що зруйнували, виратувати все це, що запропастили на Україні за вісім місяців своєї діяльности Мум і Ґренер, не був вже ніхто в силі. Тут німецьке правительство мусіло безрадно опустити руки і признати своє безсилля.

„Ми вже тепер нічим помогти вам не можемо — заявив новий німецький міністр закордонних справ Зольф Дорошенкові, коли цей при кінці жовтня приїхав до Берліна — але нам важно, щоб збереглася і вдержалася самостійна Україна*)".

Без сумніву, що в цьому моменті Зольф говорив щиро і що німецький уряд тепер, колиби був мав змогу, бувби постарався направити похибки своїх дипльоматів і ґенералів, але... було вже „zu spät".

*) Дорошенко: Спомини, стор. 91.

З Денікінцями

Оповідання-спомин. — Написав *Максим Брилинський* *).

Розказував поручник Іван Бурка, родом з Буковини, тоді як сиділи ми за дротами табору, та з нудьги бавили себе оповіданнями:

„Ми стояли залогою в Могилеві над Дністром. Там була наша кадра до самого приходу Добрармії. Цілий наш боєвий стан виносив біля 130 крісів, кілька кулеметів і щось дві гармати. Ми зачували, що У. Г. А. перейшла, чи переходить щойно до Денікіна і не знали, на яку ногу ступити. Тимчасом фронт доходив вже правим крилом до нас. Ми діставали ріжні звіти і устні інформації від всіляких штабів У. Г. А., в яких просто кишіло від дивізій. Що за лихо? Чижби аж така маса „білих" натискала на наш фронт? а й Припадково довідалися, що така дивізія числила 100-150 козаків. Тепер стало нам ясно, чому ті „дивізії" все йшли взад.

Наш курінь (тих 130 крісів та кулемети), мав боронити Могилева до останку. Гармати і обоз виїхали. На дорогах, які йшли на схід і північ, виставляли ми через кілька днів застави. Врешті показалися кінні стежі Денікінців, але головний відділ прийшов з північного заходу, поставив на горбі кулемети, пустив на місто кілька черг, до того троха шрапнелів та ґранатів, і не стрічаючи з боку заскоченних перепони, увійшов до міста. Десь коло Дністра, одного вбили і це була одинока жертва „блискучої побіди". Ми, повторюю, не знали, на яку ногу ступити, бо не мали виразних директив ні інформацій.

Командант відділу, якийсь „ротмістр", показав нам папір, в якому за підписом головної команди Добрармії стверджувано, що ціла УГА. увійшла в союз з Добровольцями. Нас оставили при збруї і на всіх правах самостійного відділу. Другого дня дістали ми не - то повідомлення, не - то наказ, що маємо охороняти місто не так перед бандитами, які тоді поводилися просто безлично, як — перед козаками. Командант старався злагіднити враження такого приказу, але ми чули вже, що попали в халепу.

Пізним вечером вийшли на місто дві сильні стежі, з них одна зложена виключно зі старшин під моєю командою. Всі з крісами і ладівницями. Я трохи сумнівався у справности тої стежі, бо були між нами ріжні „моцні" від обозу, від адютантури, тощо. Не припускав я, що може прийти до сутички, але треба було бути приготованим на всілякі можливости. Денікінські козаки не зробили на нас надзвичайного враження. В своїх довгих бурках і високих, косматих папахах, на маленьких і миршавих кониках, котрим з сідел звисали ковдри та каракулеві футра як підкладка під сидження шановного лицаря — робили вра-

*) Збірка военних нарисів цього автора виходить на днях друком накладом Видавництва „Червона Калина".

жіння якоїсь збиранини, яка перед дисціплінованою частиною ніколи не встоїться.

Вони розїзджали гуртами по пустих, мов вимерлих вулицях, били списами в жалюзії зачинених крамниць і маґазинів і на нас вовком поглядали. („Ніби їх звоювали, а вони ходять при збруї, ці якісь там „Ґалічане").

Я повів своїх головними вулицями. Десь по темних заулках бахкали постріли, з бесарабського берегу нишпорили ясними слїпаками сіяки (рефлектори). Пішли Володимирською, вздовш Дністра і звернули на право. Денеде стрічали піших козаків. Вийшли на базар і прямували в сторону касарні, коли за нами, на ліво почувся страшний, проймаючий крик і лемент. Ми станули як вкопані. В цю темну, наповнену таємничістю ніч, коли дрібний, зимний дощ накрапував, коли ціле місто оставало під тягарем непевности а то й смертельного страху (головно Жиди) — цей крик вдарив, як сиґнал до чогось страшного, мусів кров стяти в жилах мешканців захованих в мурах домів...

Я кинув команду (десь чорт мусів все в таких моментах пригадати стару, різку, австрійську команду): „In die Hands! Mir nach — Laufschritt!". Миттю поскидали кріси, і бігом замною. Перебігаємо попри „поліцейський участок", коло якого стояло двох міліціонерів. Ані їм в голові йти з нами; поховалися. Ми звернули в уличку на право, звідки доходив крик. Болото по кістки, темно як в пивниці. Перед нами блимає нафтова ліхтарня. Йдемо дальше. Є! — Я перейшов через болото до дротяної огорожі, а стежа остала за мною. Бачу невиразно, перед домом в городі, якісь постаті, які видають зі себе цей проймаючий крик. Шукаю фіртки, натискаю клямку, не подається. Термошу брамою, — ані не дрогне. Кричу, аби відчинили, — а в тім моменті зачинається за мною стрілянина. Засвистали кульки над моєю головою. Я присів — і хіба ніколи не був такий лютий як тоді, коли кричав на свою хоробру стежу, аби заперестала ідіотичної стрілянини. Вмовкли. — Дивлюся на ліво. В хаті світиться, хтось ходить по комнатах зі свічкою. З револьвером в руці йду в цей бік — і мало не напоровся носом на морду козацького коняки. Приглядаюся блище. Стоїть кількоро коней а коло них один козак. Я відібрав від нього кріс і передав одному зі стежі. Рівночасно став цей козак кликати свойого хорунжого. — Я зрозумів що в хаті йде грабіж і бачив, що Жид присвічував козакам, аби їм легше йшла робота. Не зрозумілий був для мене вереск жидівок зі сусідної хати. (Опісля довідався я, що це була їх тактика, що цей, у котрого грабили, заховувався спокійно, навпаки, старався зробити все, аби така операція відбулася можливо швидко і легко, зате сусіди зводили неможливий рейвах, який не робив в цім випадку на козаків ніякого враження).

З хати зачали вибігати якісь постаті, звернули в город, але надумалися і прибігли до нас. Спрямували до нас кріси а хорунжий, коли я зажадав видачі зброї, став кричати, що, мовляв „ми взялі вас вчера в плєн, а ви хатітє нас сєводня арестовать?!"

Коротка а горячкова робота мозку. Треба було швидко рішатися. Мене майже дотикали висунені баґнети противників. Чи були і хто був за мною, я не знав, бо моє ціле єство було заабсорбоване тим, що перед мною діялося. Я не був певний, чи моя стежа не розбіжиться за першим стрілом. Зрештою жидівки вже мовчали, а сам граблений, як я бачив, ще присвічував „ґаспадам казакам". За кілька рублів зробити Бог знає який бешкет?

Неспускаю з тону і кажу:

„Сідати на коні і марш звідси!" Послухали, посідали, але з крісами в руках. Гусаком проїхали попри нас і попрямували в напрямку освітленого базару. Але по хвилині завернули і знову переїхали біля нас в сторону темної вулички. Ще один мабуть хорунжий, остерігав других, аби їхали осторожно і не охляпали болотом „ґаспод афіцеров". Вернули мабуть тому, що боялися, чи нема на базарі другої стежі, а тоді моглиби попасти в два вогні..

Моя стежа позакидала кріси на рамя; ми позакурювали папіроски і пішли розбурхані недавною емоцією. Звернули знову на Володимирську. По дорозі стрінули ми другу стежу, якої командант розказував нам свою стрічу з денікінськими козаками, які йшли „нємножко поґрабіть".

Він стежив в противній бік міста і майже рівночасно, в хвилині, коли діялася описана в горі історія, стрінув більший гурт козаків. Коди наші стрільці їх вже минали, тоді один з них затримався і запитав, що вони за одні? Почувши відповідь, що це стежа, спинився зацікавлений, а тоді станули й завернули також другі.

Пішла балачка:

„Так ви, значіться, патруль?"

„Так, стежа".

„А ваш командір хто?"

„Я" — відповів четар.

„Вот как, ето ти?".. Слиш, ви зачєм па дароґє шляєтєсь?"

„Ми маємо приказ від вашої команди стежити місто. Так, бачиш, аби безпорядків ніяких не було"..

„Панімаю, харашо панімаю. Ви навєрно, каже арестоваліби, єсліби попалі на такіх, как ми, да? Но вот, брат, што я тєбє скажу. Ми билі вчера на заставє, а сєводня нас смєнілі. Вчера грабілі наші таваріщі, ето нам воєнним полаґається. Сєводня ми хатім нємношко поґрабіть. Но ти, с.....с.., нє стрєляй! — кивав пальцем перед носом з погрозою. — Храні тєбя Бог, а то будєт плохо"..

Що я мав їм казати? — оповідав четар — „сказав два рази „харашо" і пішов дальше своєю дорогою. — „Ми посідали на низькому підмурованню, позакурювали та балакали"..

„Тут, зараз напроти, трохи па право — бачите цей банк? — граблять", — каже четар.

Бачимо світло через щілини у віконницях протилежного дому. Вулицею хтось біжить і несе щось, якби тяженьку ломаку. Зник в брамі. По хвилині доходять зі середини виразно глухі постуки залізного дрючка. Мабуть касу розбивали. Вслід за першими ударами почулися звуки ручної гармонії: „Волґа, Волґа, мать родная".. Не знаю, чи музика хотів, так сказати, зневтралізувати трохи гук і лоскіт ударів, чи може тяжку працю хотів зістроїти з акордами тужливої пісні „вольнаво казака"..

Перестав гупати кільоф. Ми позакидали кріси на рамена і розійшлиси в противні напрямки.

На другий день в полудне прийшла піхота Кримці. Добре одягнені і обуті, в низких, чорних баранкових шапках. Прийшли кулеметні команди, обози. На стації стояла їхня піхота, в якій були частини зложені з самих старшин, я бачив навіть полковників, які несли службу простих стрільців, коли командантом такої старшинської чети був молодий поручник. В стар-

шинських частинах було багато свідомих Українців. Під вечір порозділювали піхоту по більших будинках в північній й західній стороні міста. В найкращій гостинниці помістилася команда міста. Порозліплювали прикази до бувших старшин царської армії. Знову перполох, нічні ревізії і арешти.

Ми жили на половину приватним життям. Зачали приходити невиразні вісти, поголоски, аж врешті Денікінці, як нечайно прийшли, так й зникли. Ми дістали рано приказ, що в третій по полудні, маємо заваґонуватися на стації і поїхати через Жмеринку до Одеси.

Цього ми не хотіли й не могли зробити. Більша частина куріня лежала хора на тиф. При недостачі ліків та лікарської — помочі (обовязки лікаря виконував ґімназійний учитель, який розумів дещо з практичної медицини) загнала пошесть багато людей передчасно в могилу. При кінці бракло дощок на домовини та рук до збивання так, що закостенілі тіла вивозили фірами на кладовище навіть без священика. Супроводив такі транспорти тільки малий відділ почесної сторожі, люде як мари — тіни. Лиш обдертий однострій, який на тих живих кістяках просто висів та кріси, обернені до долу цівками, вказували на те, що це стрільці, стрільці славної недавно УГА. Ми жили в значній мірі тільки завдяки приватним знайомствам (від команди Добрармії ми нічого не діставали). Траплялися випадки самогубства, аби лиш не жити дальше в тому пониженні та нужді. Деякі запивалися до безтями вонючим самогоном (аби забути!). Це вже була тільки громада кістяків-виздоровців та „здорових“ виснажених постійною службою й чуванням.

І ми мали їхати. Ми знали, що їхати тепер зим ними, завошивленими ваґонами, скитатися може цілими тижнями, це було те саме що повільна смерть. Краще вже пустити собі кульку в лоб. Куди, по що і з чим мали ми їхати?.. Для нас вистало коротке порозуміння. Лиш очима. Ми нікуди не їдемо. Як погибати, то вже краще тут. Ми розлазилися, де хто міг. Деякі помандрували пішки на села. Селяни не говорили нічого. Вистало назвати себе Галичанином, а непевно можна було стрінутися з гостинним відношенням...

Денікінці зникли, розплилися. Ми остали і знову, почали стягатися до купи. Повстав завязок формації який згодом кріпшав і довів до того, що, коли лінія червоних бігла далеко на заході, десь коло Нової Ушиці, то тут були дві мініятурні республики УНР. а саме: Могил в і Шаргород...

Дім Інвалідів в Парижі

Hôtel des Invalides

В. С. Левицький.

I.

Хто з нас вже з малку не чув або не читав про славний Дім Інвалідів в Парижі. Наше поняття про цей дім і його мешканців, вироблене ще в дитячих літах лектурою хочби прегарного »Вуличника« Женнѐре, окутане в діточій уяві серпанком містичної казки, окружене авреолею геройства, випещене в молодечім серці, як високий ідеал любови батьківщини, це перше поняття з наших дитячих літ, не змогла затерти навіть сама світова війна. Кажу — навіть війна тому, бо війна не вміє гратися з діточими ідеалами, вона різка, тверда і невмолима, її подих як острий, морозний вітер з високих, сніжистих верхів, що спалює ніжні весняні квіти на долах. Тільки один цей найкращий цвіт людської душі, любов батьківщини і самопосвяти для неї, не боїться холодного подиху війни. Навпаки, щойно у ній він оживає правдивим життям і ясніє у людських душах дорогим самоцвітом.

Тому, коли я в 1926 р. їхав у Париж і переглядаючи провідник по цьому »Великому місті«, як його називають Французи, затримався на Домі Інвалідів, у моїй памяті виринула картина колишньої уяви про нього. І тепер, кілька літ вже після того, як я оглядав його у дійсности і відчував на собі цей подих величі і маєстату, що віє від величного мармурового саркофаґу Наполєона, як переходив шпаліром французьких воєнних прапорів в музею Армії, як бачив занятих там людей без рук, з протезами замість ніг, в одностроях французьких інвалідів, навіть тепер вся ця безмежно велична дійсна картина Дому Інвалідів у Парижі, яку бережу у своїй памяті, всетаки лежить на тому самому колишньому ясному тлі подиву, окружена тою самою авреолею високого ідеалу.

II.

Дім Інвалідів заложив і збудував французький король Людвик XIV. для вояків ранених у війнах Франції. До того часу передержувано воєнних інвалідів по монастирях. 30 листопада 1671 р. вкопано угольний камінь під цю величаву будівлю, якої будова тревала пять літ. Займає вона собою величезний простір у формі чотирокутника, якого довжина виносить 450 м., а ширина 390 м. Щоби уявити собі велич цеї будівлі досить сказати, що довжина самих коридорів у ній виносить 16 клм. В 1676 р. перенесено сюди воєнних інвалідів, яких число доходило тоді 5—7 тисяч. Людвик XIV. часто відвідував цей величавий захист воєнних калік і від його часів усталився звичай, що кожний пануючий, чи президент якоїнебудь держави, коли приїздить до Парижа, відвідує в першій мірі Дім Інвалідів.

Храм Інвалідів у Парижі.

Аж до кінця XIX. ст. займали Дім Інвалідів його мешканці, яких достарчували війни революції та Імперії, але вже в 70-тих роках того століття ряди старих інвалідів з африканської, кримської та італійської воєн почали проріджуватися і чимраз більше саль, а то і цілих відділів будівлі стояло порожними. Аж в 1903 р. почав французький уряд переносити туди численні військові бюра, а також перенесено туди музей артилерії з Мец і історичний музей, які злучені разом дали основу теперішньому Музеєві Армії. З великого числа інвалідів останньої світової війни мешкає тепер в парижськім Домі Інвалідів лише коло 150 тих, які повнять службу при самому будинкові і його установах, та тих, які потребують сталої лікарської опіки. Велику частину будинку займає тепер, як сказано, Музей Армії, а решту займає приблизно 100 ріжних установ міністерства армії, міністерства пенсій, міністерства закордонних справ і т. п.

Цікавими для відвідувача є три части Дому Інвалідів, а саме від полудня 1) величавий Храм Інвалідів — »Dôme des Invalides«, в якого центрі находиться саркофаґ Наполеона, 2) як продовження храму, меншбільш в середині цілої будівлі: костел св. Людвика і 3) в північній части будівлі: Музей Армії.

В дивнім настрою контемпляції і набоженства входимо у притвори Храму Інвалідів. Збудований у формі грецького хреста, з високою на 105 м. чудовою копулою опановує нас своїм маєстатом. Якась сила тягне нас просто до центру храму, до круглої чорної мармурової балюстради. Тихо, на пальцях, в побожнім скупленні зближаємося до неї. Балюстрада окружає глибоку круглу крипту, в якій стоїть саркофаґ Наполеона. Легко спираємося на балюстраду і задивлені в долину, німіємо поражені, пригнетені, обезвладнені силою враження Домовина Наполеона!

Тиснеться в голову історія Малого Капраля... Першого Конзуля... імператора Франції... великого завойовника світу... засланця з острова св. Олени.

Домовина Наполеона...

З чудового червоного мармуру, висока майже на 5 м., на ширшій підставі з зеленого мармуру стоїть окружена 12 величезними статуями, які представляють собою 12 найважніших побід Імператора. Поміж статуями уміщені 6 китиць з 53 прапорів, здобутих під Австерліцом.

»Бажаю, щоби моє тіло похоронено на берегах Сени, серед того французького народу, що його я так любив«.

Так написано над входом до крипти. По обох боках входу стоять дві кольосальні статуї: могутність цивільна і могутність військова.

Окрім саркофагу Наполеона у бічних навах Храму Інвалідів уміщені гробниці його брата Йосифа, короля Неаполю і гробниці кількох визначних ґенералів. Статуї і образи найвизначніших французьких мистців окрашують стіни і нутро храму.

Довго-довго не можемо відірватися і віднискати рівновагу від фасцинуючого враження маєстату Історії, маєстату великих часів, отрясти себе з навали думок, які огортають нас. Все одно, якби хто не дивився на постать самого Наполеона, історія і великі діла тої доби від того не зміняються. Оглядаємо храм і знову, щераз і щераз стаємо при мармуровій балюстраді і дивимося на холодний лискучий саркофаґ поміж дванацятьма статуями побід.

Зусиллям волі змушуємо себе перейти з храму до костела св. Людвика.

Костел св. Людвика, або костел вояків (Eglise des Soldats), це не надто великий костел, призначений колись на богослуження для інвалідів цього дому. Нутро цілого костела обвішане прапорами чужих військ, военними трофеями французької Армії. Коли в 1814 р. союзники входили до Парижа, управитель Дому Інвалідів спалив на подвірю 1.400 ворожих прапорів, які находилися в костелі. Ці, які висять тепер, походять з пізніших воєн. Окрім деяких памяток Наполеона находяться в бічних криптах цього костела 22 гробниці французьких ґенералів з часів Наполеона.

Оглядаємо найріжніші прапори як у півсні. Ні! Для своєї держави, здається, ніколи не забракло Французам крови і ніколи не було їм забогато посвяти.

(Далі буде).

Домовина Наполеона в Храмі Інвалідів.

Передостаній бій Окремої Кінної Дивізії

А. Марущенко-Богданівський підполковник Армії УНР.

Настав листопад 1920, а з ним посипалось лихоліття й нещастя на Українську Армію.

Розпочалась ціла низка відпорних арієрґардних боїв Армії У. Н. Р. Тягар цих боїв головним чином припав на кінноту, як на одиницю рухливу й здатну до швидких переґруповань і маневрів, а серед неї бодай, чи не головну ролю відгравала — Окрема Кінна Дивізія ґен. хор. І. Омеляновича Павленка.

В дні 12 листопада ворог наніс удар майже всім частинам Армії: слабший піхотою, міцніший кіннотою. Армія розпочала відворот на всьому фронті.

З цілої ситуації, яка в той час панувала, можна було сміло відгадати ті траґічні події, які мали нас стрінути пару днів пізніше.

Невдача вищезгаданого дня, підточувала дух війська, боєздатність зменшувалась навіть серед свідомішого елементу. Це бачили усі старшини, які працювали цілими добами, прикладаючи надмірних зусиль, щоби знайти вихід з тяжкого положення.

Командування прийшло до переконання, що являється конечним дати ґенеральний бій, який ставби розвязанням проблеми. Але в позитивні наслідки бою ніхто не вірив. Бій цей мав ролю скорше історичну.

Армія мала бути поставлена протягом доби в формі трикутника, який виявляв собою ніби фортецю, до якої ворогові неможливо було навіть заглянути.

Предбачений маневр був тяжкий до виконання. Його успіх залежав не тільки від загальних подій, а бодай чи не більше від місцевих обставин, які з калейдоскопіеною швидкістю змінялись на відтинку кожної частини.

Окрема Кінна Дивізія хвилево увійшла в підлеглість командатові 3 ої Стрілецької Залізної Дивізії Ґенштабу ген.-хор. О Удовиченкові, як командантові ґрупи, на котрі була в цей час поділена армія з стратеґічною метою. Кожна з цих ґруп (було їх три) робила все можливе проти швидкого тактичного маршу большевицьких сил, що вдаряли в найслабші місця Армії і тиснули її на захід. Кіннота мала відбивати ці наступи і уявляти собою заслону, за якою мали відходити інші роди зброї в призначені наказами місця.

В цей час ввійшла в підлеглість нашому командуванню т. зв. 3-тя Російська Армія полк. Перемикина й збірна козача кінна дивізія осаула – сотника Яковлева. Ці військові частини цілий час були при польській армії, а по рижській конференції, в силу якої бої на півночі й заході припинились, ці ґрупи перейшли з Білорусі й зєднались з нашою Армією для координованих співділань — та було вже запізно. Зрештою вони не представляли значної боєздатности — були перемучені походами й мали малий склад вояків, вичерпаних в боях під Варшавою, а дух страшно пригнічений.

З портретів В. Перебийноса: козак Чорних Запоріжців Марко Симоненко.

Наша дивізія, перебуваючи в складі вищезгаданої ґрупи, отримала наказ паралізувати діяльність ворожої кінноти, яка оперувала проти ґрупи. Ворог, маючи добру аґентурну розвідку, своєчасно довідався про приявність Дивізії, звернув кіннотою з шляху на захід від м. Дунаєвець в район с. Жениці, де вона мала зробити прорив й заатакувати піші частини. Одначе Дивізія прибула сюди своєчасно і змусила до відступу кінноту, яка маючи в три-чотири рази більший боєвий склад ніж Дивізія, всетаки чомусь уникала зустрічі з нею, нападаючи зненацька на піхоту й обози.

А тимчасом положення все гіршало.

Останній наказ голосив про спільну концентрацію всієї кінноти Армії У.Н.Р. і дивізії Яковлева, щоби дати рішучий бій ворогові кінною масою, а в випадку неґативної розвязки бою укритися в невтральній зоні, що лежала на північ від смуги — Миколаїв, Копачівка, Купель, Кушнерівка, Яхнівці. На підставі цього наказу Дивізія вийшла зі складу ґрупи ґенерала Удовиченка.

Атмосфера все згущалася.

Таємничим поняттям було для нас — куди ми рушимо в разі поразки. Хоч знали ми про вищезгаданий наказ, алеж той район не міг задоволити плянів дальшої боротьби з ворогом, через те, що ми розуміли, що це є той кут, з якого немає виходу — Мат королеві!

Мимоволі насувався на думку крок 1919 р. в районі Староконстантинова — прорив фронту, другий „Зимовий Похід" — але то була уява наших розумів, Вище Командування було інших поглядів і плянів, не мало моральної сили, згубити надаремно Армію. Оцінюючи з боку стратеґічного і політичного погляду наше і вороже положення. — воно шукало інших способів, щоби розвязати гордійський вузол — пе-

рервати боротьбу був вихід! Та трудно з пустого і порожнього налити повну чарку!

Ворог кинув 7, 21, 41, 47, 58 і 60 піші, башкирську кінну дивізію та 8 дивізію червоного козацтва і при великій силі артилерії, літаків і автопанцирників рушив вперед.

19. листопада Окрема Кінна Дивізія вирушила зранку в бік села Видави, де мала прийти з поміччу 4-ій Стрілецький Київській Дивізії, яка завзято відпирала насідаючу ворожу піхоту 7. і 24. сов. п. дивізій.

В часі маршу до зазначеного місця прийшов наказ спинити рух й чекати на прибуття Командуючого Армією ген.-пор. М. Омеляновича Павленка, котрий вже їхав до Дивізії. Дивізія ввійшла в с. Видаву, до котрого через пару хвилин прибув командант з представником французької військової місії в Польщі полковником Льоле (Lauhlè).

По короткотревалій нараді з командантом Дивізії, відбувся перегляд біля фільварку, де наш улюблений „Дід" поблагословив нас на бій.

Ніхто з учасників тої наради не забуде виразу облича нашого вождя.

З нього вичитали ми, що не всміхнеться нам на цей раз доля!

По дефіляді, полковник Льоле, просив дозволу командуючого Армії залишитися при штабі Дивізії, аби мати можливість обсервувати бій.

Верстви дві-три за селом на схід, чути було інтензивну стрілянину. Дивізія рушила в тім напрямку — на с. Павликівці, Мочулинці. На зустріч Дивізії відходив кінний полк Київської Дивізії, за ним артилерія і піхота — кіннота направлялась на с. Ранібрівку, артилерія й піхота на Видаву.

Останні піші частини кидали горбки, на яких лежали перед селом Мочулинцями і пляномірно та спокійно відходили за своєю артилерією, а на горбках довгою предовгою лавою появились ворожі армійці. Вони обсипали відступаючих олов'яним зосередженим дощем куль і шрапнелів і під цей дощ попала Кінна Дивізія.

Дивізія змушена була приняти бій, даючи можливість під своєю заслоною стомленим пішим частинам спокійно відійти зі сфери докучливого вогню.

Другій бриґаді (3-ий кінний Чигиринський ім гетм. Б. Хмельницького полк і 4-ий кін. Ніженський ім. Кошового Отамана Івана Сірка полк) наказано прийняти бій. Вона розпочала контр-атаку на піхоту 4 им кінним полком, маючи на правому крилі у віддалі 1000—2000 кроків 3-ий Чигиринський полк.

Обидва полки під густим крісовим вогнем приняли боєвий лад і розгорнутими лавами йшли на село Мочулинці.

Кінно-гірський артилерійський дивізіон під безпосередною орудою хороброго команданта полковника О. Алмазова миттю заняв відкриті позиції, висилаючи 4 „горняшкі" поміж лави наступаючих полків, а, з 3-ох цальових влучливим вогнем обсипаючи щедро ворога, який не дивлючись на добрі позиції мусів відійти за село Мочулинці.

Артилерійська підготовка скінчена, черга на кінноту! Кінні лави оточили село, вибили дошкульним кулеметним вогнем арєргард ворога, котрий не вспів втікти і цілковито поляг в північній околиці села.

Ворожа піхота силою до 2.000 баґнетів заняла горбки під с. Павликівці та зосередила сильний вогонь по гарматах і кулеметах, які били поміж лави полків і не мало робили болячих втрат в густих рядах ворога.

Полки розпочали атаку на горбки, обскакали піхоту з крил з боку с. Жучківці і Хоменці, та стали її замикати в коло під селом Павликівцями. В середину цього кола гатили картечю „горняшки". Ворог не витримав натиску, зколихнув міцно приковану стрілецьку лаву, якої крила вже добре загнулися в зад і лава почала відходити на с. Павликівці-Чабани. Але там чекали „Сірки", які рішаючим ударом, ніби гострим клином врізались в один з боків цього „сагіє", розриваючи його і більшу половину тиснули кулеметним вогнем н: с. Педоси-Лапківці. Там вони знов попали на убійчий вогонь кулеметної сотні „Сірків" завчасу там приготовленої. — Десяти хвилин не було, як на білому снігові лежали мов снопи трупи-комунарів, які тікаючи служили „за вербу" для вправ рубання з коня. Козацтво було розлютоване на ворога, що складались тут з „ходь", латишів та москалів, не мало милосердія і майже не брало в полон. Та куди їх і дівати?

Ворог в безладдю відступив на другі лінії закопів (поробив провізоричні закопи) і коли з першої лінії добігали недобитки, то друга лінія приготовлювалась до відсічі і почала робити переґрупування, з чого скористали полки і на плечах тікаючих вскочили на другу лінію. Повстав пополох і замішання, а геройські „горняшки" ледви не з 200 кроків обсипали ворога градом дошкульних картачів. Полки заняли село Павликівці, а 4-ий ніженський полк гнав тікаючих на м. Чорний Острів кулеметним вогнем.

Відділ з 15 козаків під орудою пор. Радзієвського і хор. Бобрицького був найблизчим до відступаючої піхоти, яка згуртувалася в ґрупку до 120 баґнетів і докучала криловим вогнем атакуючому полкові „Сір-

З портретів В. Перебийноса: Переодягнений поручник Іванів повертає з большевицької неволі: (6-та запоріжська бриґада Армії У. Н. Р.)

ків". Вона так була занята, що не запримітила, як до неї наближався відділ, або-ж злегковажила його сили. Користаючи з цього відділ несподіваним способом врізався в цю ґрупу, мостив собі дорогу списами і шаблями і до того оголомшив большевиків, що вони почали стріляти один в одного, а по їх головах скакали шаблі очайдушних „Сірків". Все перемішалося. — Комунарі кидаючи рушниці, почали тікати, декотрі піднімали руки до гори благаючи дарувати їм життя, та нічого не помагало, вершники блискавкою носились серед тої живої маси і полискуючи шаблями, укладали снопи крівавого жнива.

„Ми ваші таварищі. Нє стрєляйте... Нє калітє!" кричали божевільним голосом большевики, та дарма! А жидки-комісарі з переляку зкидали з себе шкуряні куртки, кидали їх геть від себе і не дивлячись на добрий мороз в сорочці тікали, куди очі бачили, а в гіршому разі падали на сніг, де була найбільша калюжа крови — удаючи забитих. А клубок тіл перевертався в передсмертних судорогах: різкий свист шабель в повітрі і глухий удар по черепах і щораз свіжі трупи стелили місце бою.

А ті, що повтікали, за пару хвилин прийшли до свідомости, що немає нічого страшного, бож лише 17 кіннотчиків кидались з одного боку живої стінки до другої. Тоді вони хапали кинуті рушниці і давай роз стрілювати без розбору своїх їздців. Червоні оточили муром окрівавлений відділ „сірків", котрий не гублячи рівноваги ще з більшою лютістю клав трупами ніби загіпнотизованих ворогів, які стояли і кричали „Сдавайсь". Не вірили большевики дійсности, а по тім одразу якби смертельно ранений звір, підскочили ще близше до кіннотчиків і пішли на баґнети. Та дарма „сірки" вже збожеволіли.

Один мент і не стало-б хороброго хорунжого Бобрицького, на котрого якийсь большевик спрямував баґнет, коли той рубав комісара і не бачив зближаючоїся смерти, та ніби лев скочив козак Олекса Паламарчук і зручним махом шаблі переполовинив його голову. Рушниця його безвладно підлетіла до гори, а з неї продзижчала куля над головою хор. Бобрицького, пробиваючи йому дах шапки. Не вспів Паламарчук відвести руку з опущеною шаблею, як скрутився смертельно проколений московськими баґнетами, заслонюючи собою хор. Бобрицького.

Ця висока самопожертва не тільки натхнула наш відділ незломною вірою в перемогу, але і ворога якби громом поразила, бо він перестав навіть стріляти, з чого скористали „Сірки" і динамічним ударом пробили ворожу стіну. Кріваві бризґи полетіли знову на всі сторони, бо то вже рубала наспівша допомога і всі до одного червоні лежали густо трупами на невеличкому просторі. Осторонь лежав також холодний труп і Паламарчука — дорого заплатили червоні за одного „сірка".

* * *

Біля девятої години Дивізія опускала місце бою й направлилась в с. Сарново, в якому одначе не мала належного відпочинку, бо ворог цілу ніч натискав з ріжних боків, але застави і стежі відкидали його з дошкульними втратами.

Цим невеликим, але рішаючим боєм дивізія затримала ворога на фронті, що дало можливість зробити переґрупування піших частин і більший час для спокійнішого евакування інтендентури та обозів, які вже почали переходити ріку Збруч на терен Галичини.

Дня 21 листопада розпочався останній бій — бій розпуки, та траґізму. Цей бій не дивлючись на всю грізну ситуацію, відзначив окрему кінну Дивізію достойно назвою „славетня".

Стиснута ворогом, вона мужньо боронила собою відступаючі частини й перейшла річку Збруч. Недаром закордонні старшини називали нас: „або святі, або божевільні*)". Рід лицарів не впав, як то свідчить опис останнього бою, не тільки дивізії, але й цілої Армії.

*) Гляди календар-альманах за 1929 р. „Дніпро" стор. 39 „Сторінка боротьби".

В. Кущ.

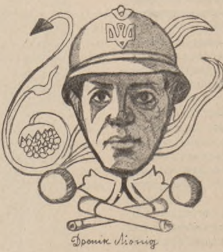

З портретів В. Перебийноса.
Поручник 6-ого гарм. полку Армії У. Н. Р.
Леонід Дропик.

Де ділися наші памятники

Л. Л.

(Докінчення)

Пригадуються передвоєнні часи, коли то учнів, які ходили до польських ґімназій, возили до Кракова оглядати старовинний Вавель. Між ґімназистами траплялося тоді чимало Українців, головно з провінціональних міст, де не було ще українських ґімназій. Їх обводжено по музеях, по костелах, де переховувалось безліч усяких памяток, а зокрема по Вавелі, де були гроби польських королів, національних героїв та інших визначних мужів.

Кождий Українець почував себе там якось дивно. Йому робилося жалко, коли глядів на всі ті цінности заховані з давних, минулих віків й коли призадумувався над тим, що з української старовини так мало залишилось. Він з пієтизмом дошукувався у кожній дрібниці слідів, якими моглиб ходити і його великі предки та мимохіть стискалось йому серце від усіх тих почувань — чому це в нас так безслідно усе пропало і чому ми такі бідні. Перед очима ставало своє, рідне, й насувалася ціла низка порівнань, від яких робилося ніяково. І знову же доводилось потішати себе теорією про татарські знищення, щоби найти виправдання. Проте родилося в душі переконання, що, колиб це мовляв за наших часів діялось, то ми вже зуміли би зберігти найменшу дрібничку для майбутности, зуміли би переховати усі ці найдорожчі скарби.

Та що не діялось за наших часів? Великі пройшли події, а скільки сліду про них залишилось? Де ці памятки з минулих великих днів? Де ці збирачі, які заховали назбиране й передали до музеїв? Чи є в нас бодай один музей, оборудуваний як слід, до якого моглаб приходити наша молодь кріпити серця і вчитися. Вчитись історії із наглядних памяток по тім, що діялось. Бо тільки на історії, на живій традиції може виховуватись молоде, здорове покоління. Тільки з історії можна учитись і чогось вивчитись, тимбільше що ми досі дуже мало з історії навчилися, бо навіть не подбали про те, щоб зі „степовиків" і „козацьких синів" стати справжньою історичною нацією...

Пластунки 32 кур. ім. Олени Пчілки упорядковують гроби на воєннім цвинтарі в Тернополі.

Історія це велика річ. Жива традиція це скарби, яким немає рівних, бо вона являється споконвічною правдою в житті народів, якої не заступить навіть і те казочне евшан-зілля.

А хібаж не належать до історії і ці могилки

Памятник поляглим на цвинтарі в Рогатині, вибудований коштом й заходом громадянства Рогатинщини після проекту інж. Грицая.

розкинуті по полях, на яких хрести порохнавіють, по яких товар топче ногами, які байдуже плуг приорює. Поростають збіжа і трави, затираються сліди — і знову буде так як бувало... А хто винен тому. Чи не ми самі?

Культ поляглих поширений найбільше в народів з високою культурою. Анґлійці, Німці, Французи не лиш основують окремі товариства з метою впорядкування воєнних могилок, але й видають окремі журнали та книжки в яких ведеться пропаґанда в цій справі. Визначні мистці-архітекти виготовлюють пляни памятників, яких репродукції можна бачити в численних ілюстрованих виданнях. Прегарно оборудувані воєнні цвинтарі на побоєвищах Італії. На тих цвинтарах спочивають не лиш самі Італійці та їхні союзники, але й колишні їхні вороги Австрійці та Німці. Подорожники, що навідують Італію оглядають ці цвинтарі, а тимсамим Італія, яка тягне від цих гостей-чужинців великі зиски, підноситься на вартости як країна з цінними памятниками найдавнішого й недавно минулого.

Народ, що зберігає в своїй країні історичні сліди — якіб вони не були і якогоб не були походження — виявляє велику культуру в очах кожного чужинця і навпаки де це не діється там ця некультурність відразу впадає в очі Та в маленькій, повоєнній і бідній Австрії культ пошани поляглих стоїть може найвище. Кому доводиться переглядати австрійські ілюстровані журнали, цей помітить, що в кожному числі находиться світлина, і то не одного памятника поляглим. Кожне місто, містечко й село ставить памятник на якому є вириті назвища громадян, що поляглли в світовій війні. А скільки там окремих таблиць по святинях та інших установах.

В останніх часах і в нас покращало під цим оглядом. Зростає зацікавлення до історії, більшає зрозуміння пошани до історичних памяток. Та все ще нам далеко до інших народів, і то доволі далеко.

З днів трівоги на Покуттю

Хроніка 23—28 травня 1919 р.

І. Евакуація Окружної Військової Команди Коломия

23. травня 1919. Письмо від Румунів. Повітова Команда Снятин повідомляє телефонічно дня 23. травня 1919 коло 10. години перед полуднем Окружну Військову Команду Коломия, що має до передання якийсь дуже важний лист від Румунів. Важний лист могла повітова команда Снятин зараз по одержанні його сама вислати до Окружної військової Команди Коломия, тим більше, що мала авто до диспозиції. Наслідки цього легковаження були фатальні.

Окружна Військова Команда Коломия приказує негайно надіслати собі цей лист курієром. Згаданий лист наспіває щойно о годині 5·30 по полудні. Оригінал цього листу передав сотник Др. Бемко сотникові авдиторові Дрові Черненькому при Команді IV Галицького Корпусу.

Лист адресований до „найвищої команди в Коломиї". Зміст його: домагання до дня 24-го травня рано усунути українські війська із залізничих шляхів (Снятин, Коломия, Хриплин, Делятин, Ясіня) та з повітів лежачих при цих шляхах, бо вимагають того стратеґічні румунські пляни проти Мадярів. Жадання своє оправдує румунський командант приказом своєї влади за згодою Антанти. Дата 22. травня 1919. Підпис: Ґенерал Петаля.

Рішення і наради Окружної Військової Команди Коломия. Зміст цього листа передано негайно до Державного Секретаріяту Військових Справ телефонічно. Передано рівнож рішення Окружної Військової команди про негайну евакуацію Окружної Військової Команди Коломия. Шеф штабу Державного Секретаріяту Військових Справ підполковник Бем переконує Окружну Військову Команду Коломия про безосновність і безуспішність евакуації, радить на кожний випадок здержатись із негайним приказом евакуації. Окружна Військова Команда скликує шефів цивільних урядів в Коломиї та повідомляє їх про своє рішення.

Скликано військових командатів міста Коломиї на нараду. Гадки, проєкти найріжнородніші: Не пустимо Румунів! „Все змобілізувати на румунську границю!" „Це труси!" — „З чим підемо на Румунів" — відповідають йому з місця. На цілім румунськім фронті від Городенки до Жабього є трохи більше як два курінї. По окопах самі новобранці, а що було здатного до бою вислалось перед тижнем на фронт: пoвні два куріні і батерію. Другий знову радить стягнути все військо, піти в гори та з відтам боронитись, там наші славні Гуцули, вони нам поможуть. — „Там згинемо за тиждень з голоду, бо Гуцули самі голодують і вмирають" — відповідають йому. — „То хіба би так зробити" — каже перший — „хто хоче, хай іде за Дністер; другим сказати, щоб ішли домів та ожидали слушного часу" — „Таке ставлення справи доведе до дезорґанізації та деморалізації" — відповідають йому. „Кудоюж іти? Що робити? Армія наша розбита, подається взад, вже під Калушем. А що, як тепер Румуни зайдуть нам від Заліщик?" Важкі питання, ще важча розвязка їх. А не треба забувати, що під цю пору карність у війську доволі слабка була. Доказом цього хай послужить між іншими віче секретаря Д-ра Макуха, що недавно тому відбулося в Коломиї. На цім то вічу явилось дуже богато стрільців та підстаршин, та виступило дуже остро проти старшин та панів цивільних, буцім то вони не йдуть на фронт, бавляться у великих панів та роблять грошеві інтереси. Хоча було в тім дещо і правди, то чулось однак, що це вже не давні наші під кожним оглядом слухняні, карні стрільці, що повіяло на них недобрим духом із Придніпрянщини. Решту робила ворожа пропаґанда. Дезерція! Замала ще була національна свідомість серед тої стрілецької молоді.

Школа старшин в Коломиї. І-ший випуск від III.—V. 1919 р.

Атмосфера ставала ще тяжчою ізза того, що з Державного Секретаріяту Військових Справ не надходило, ніяке рішення, ані не приїзджала звідси заповіджена місія до Румунів. Вже недалеко до півночи, а о 2-ій годині рано мають Румуни переходити нашу

границю. Рішено вислати автом негайно з Коломиї сотника Зволинського, а зі Снятина (по дорозі) сотника Небилівця до Румунів, щоб здержати їх, поки не надїде місія з Державного Секретаріяту Військових Справ, та колиб ця не приїхала — переговорювати з ними в справі продовження реченця евакуації.

Інстинктовно однак відчували всі безуспішність кожної місії, тому і рішено слідуюче:

Старшини і здатне до бою стрілецтво Окружної Військової Команди Коломия, має найпізніше до 10-ої години перед полуднем (24. травня) опустити в порядку дотеперішне місце постою, забрати зі собою, що лише вдасться із військового майна і удатись через Нижнів на північний беріг Дністра; там коло Нижнева збірна наша точка. Розібють нашу Армію то удамось за Збруч до Петлюри. Лічниці остають з лікарями та обслугою для лічення великої кількости хорих та ранених в Коломиї, таксамо, остається Команда міста з Військовою поліцією, щоб пильнувати міста перед міським шумовинням та передати в порядку румунській владі. (Поляки в Коломиї мали впевнювати команданта міста, що на випадок евакуації будуть зовсім льояльно заховуватись зглядом Українців). Тих новобранців, що щойно прийшли, а не було їх ні в що одіти, ні крісів для них не було, мало пуститися домів, тих знову, що були щойно в дорозі до Коломиї, (з деяких сторін цілі села зголосились до війська) завернути назад.

24. травня 1919. Місія Державного Секретаріяту Військових Справ. О годині 2-ій рано 24. мая надїзджає військова місія Державного Секретаріяту Військових справ зі сотником Купчанком. В Снятині прилучується до неї сотник Небиловець (авто попередно вислане з Коломиї попсувалось по дорозі). Румуни задержують місію та починають наступати на наші граничні сторожі на снятинськім і кутськім відтинку.

Ріжноманітність у виконуванню приказів та лихі наслідки цього. Прикази Окружної Військової Команди Коломия доходять до деяких частин запізно, деякі старшини зовсім не знають про приказану евакуацію, деякі знову старшини не поінформовані про справу, видають стрілецтву прикази не згідні з приказами Окружної Військової Команди. О 3-ій годині рано починається дійсний хаос. В одних частинах пускають старшини стрільців з коломийського округа домів, в других виплачується старшинам і довше служачим підстаршинам, що остають в Коломиї додаток по 2.000 гривень, в однім маґазині роздають між стрільців, що ідуть домів однострої та обуву, на інший маґазин наступають знову самі стрільці, розбивають його та розділюють поміж себе, що лише дасться.

Із коша 24. п. п. (гетьмана Дорошенка) виїхало з Коломиї 7 старшин і 120 стрільців новобранців з рогатинського повіту. Запаси треба було лишити, бо ні одна підвода не осталась.

Із Коша 36. полку стрільців (гетьмана Мазепи) відійшла лише друга сотня і сотня скорострілів разом вісім старшин і 172 стрільців, 5 скорострілів.

З артилерійського Коша дві пушки майже безобслуги. Ледви дотяглись до Нижнева.

З обозної валки всього 6 возів відїхало.

Саперський склад із масою матеріялу, складом екразиту, кілька інших маґазинів та складів (приміром електросотні) навіть харчеві склади — осталися

Рештки І-ої сотні І. куріня 2. коломийської бригади. Знято 24. ІІ. 1919 р. в кольонії Кассель, Тираспільського повіту на Херсонщині.

для Румунів, бо навіть мріяти годі було про їх вивезення, коли підстаршини та стрільці ще з раня їх опустили, позабиравши вози та коні. Потягів удалось зложити всього навсього два з того один для вишколу новобранців, з Заболотова.

Сотня, що сторожила при таборі полонених та інтернованих розлітається рано лишаючи навіть скоростріл і кріси на місці!

Коло години 9.30 перед полуднем почали вже в місті ходити всякі боївки. Військову поліцію, оскільки хто перше не втік, розоружено. Кого лиш зловлено зі старшин або стрільців, зараз розоружувано, і арештовано.

Остання частини відійшла з Коломиї коло години 11-ої перед полуднем. Це була так звана старшинська школа з поручником Микитюком З нею ішли рівнож сотник Д-р. Паліїв, сотник Д-р. Жук та четар Василь Чайківській. Цій сотні прийшлося вже пробоєм опускати Коломию. Ледви що рушила з місця, коли з вулиці Косцюшка посипались на неї із кількох камяниць стріли. Із Щадничої Каси та з Ринку вдарили на нас скорострілн. Ледви вдалося сотню в порядку вивести поза Коломию. Залишено 3 ранених, один скоростріл, два ранені верхівці та кілька возів.

Наші частини із кутського відтинка граничної сторожі взагалі не вийшли з коломийського округа так само всілякі військові команди з Жабйого, Косова, Кут, Яблонова та Печеніжина. Податися мали вони в гори та боронити пізніше доступу в гори.

Сумна доля стрінула снятинський курінь граничної сторожі. Командант його сотник Небиловець дістав вправді з Окружної Військової Команди Коломия 23. травня коло години 10-ої по полудні приказ опустити без бою становища та йти на Нижнів за Дністер, — так діставши рівночасно вістку від Окружної Військової Команди Коломия, що приїде небаром до Румунів місія Державного Секретаріяту Військових Справ, щоби продовжити речинець евакуації — не видавав ніяких приказів до сотень. А що в хвилині наступу Румунів, не було ніякого команданта, бо сотник Небиловець був з місією у Румунів, а ніхто не хотів обняти Команди, то майже три сотні зі

Старшини III. куріня 2-ої коломийської бриґади. Знято дня 26. XII. 1919 р. в селі Кобилецько на Поділлі.

скорострілами дісталися в руки Румунів. Тоді коло години 5.30 перед полуднем зібрав четар Бурнадз коло 220 людий, 5 скорострілів і поверх 50 возів та вийшов зі Снятина на Коломию.

Зате в порядку опустили постій: граничний курінь Городенка під командою сотника Світлика, і Вишкіл новобранців в Заболотові під командою поручника Голоти.

Цей останній, прибувши на стацію Коломия, очистив її (мав зі собою около 1400 людий) від банд мійського шумовиння і відділів польських полонених, забрав, що осталось з харчів, крісів і муниції зі собою і поїхав до Станиславова. Там застав 25. травня пополудні польські відділи. Порозганяв їх, забрав що лише міг зі собою з харчів, білля, обуви і однострої́в та тоді щойно поїхав до Нижнева.

Перша злука частин в Отинії. В Отинії лучаться разом сотня старшинської школи, II/36 сотня, сотня скорострілів та батерія. Звідси по вечері відходять разом вже до Нижнева. Команду над цілістю обнимає сотник Д-р Паліїв, прибічником назначує Василя Чайківського. Про інші коломийські частини нічого не звісно, про Поляків самі фантастичні вісти. Ходили вже чутки, що Станиславів вже в руках польських відділів, від Румунів мають снятинським та косівським шляхом посуватися польські леґіоністи. Не пора отже на нічліг, треба було спішити до Нижнева. Похід не був легкий. Дощ, розмоклі дороги, темна ніч, лиха обува. Старшини ідуть цілий час пішки, для приміру стрільцям. Розуміється, що похід відбувається обезпечений.

25. травня. Рано частини приходять до Товмача та стрічають радісно курінь сотника Світлика з обозом, та так звану „Буковинську сотню". Якось лекше стало на серці, бо і Городенський курінь уратований і тепер представляємо якусь поважнішу боєву одиницю. Короткий відпочинок та дальший похід обох частин окремими шляхами. О годині 3-ій по полудні частини приходять до Нижнева, о годині 4-ій по полудні перейшла перша частина залізничий міст на Дністрі в Нижневі.

Курінь поручника Юркова (кіш 24. п. п.) поїхав вже був (як ми пізніше довідались) до Монастириськ. Також інтендантура і Окружна Військова Команда Коломия. Останки Снятинського куріня прилучились 26. травня, а Вишкіл новобранців приїхав щойно 27. травня.

Вид повертаючих до домів стрільців з Коломиї та Станиславова вплинув деморалізуючо на коломийські частини. Богато стало по дорозі тікати домів.

II. Ґрупа Нижнів.

25. травня. Обсада північного причілка Нижнів. Не зважаючи на 29 годинний похід серед дощу, холоду і голоду, заряджує команда обсаду о годині 4-ій по полудні мостового причілка Нижнів від північного берега Дністра двома сотнями: старшинської школи і II (36) та одною батерією, щоби 1) забезпечити перед всілякими несподіванками з боку Поляків. 2) забезпечити в той спосіб зади нашій уступаючій Армії. Дальшому походові до Монастириськ зглядно Бучача противились сотник Д-р Паліїв і четар Василь Чайківський. В таку горячу пору, серед такої паніки та дезорієнтації годі було опускати таку важну позицію, а навпаки треба було всіма силами братись за орґанізацію на місці сильної ґрупи.

Телефонічної злуки ніякої. Відомости як про нашу Армію так і про ворога хаотичні.

Видано найбільш конечні зарядження в справі обсади залізничого мосту на Дністрі та уставлення полевих чат. Осідок команди причілка на Дуброві.

В ночі надїзджає с о т н и к д - р Б е м к о т а о б і й м а є к о м а н д у ґ р у п и.

26. травня. Початкова діяльність ґрупи, та її орґанізація. Телефоністи будують лінії та знаходять злуку з Командою III-ого Галицького Корпусу в Монастириськах, з Державним Секретаріятом Військових Справ в Бучачі, та з Окружною Військовою Командою Чортків.

Сотник д-р Бемко виїзджає із сотником д-ром Паліївом до Монастириськ, щоби 1) засягнути язика про дійсний стан подій та рухів. 2) порозумітися з Державним Секретаріятом Військових Справ, кому має підлягати ґрупа Нижнів, зглядно, що робити з Окружною Військовою Командою Коломия, 3) порозумітися з Командою III-ого Галицького Корпусу 4) вишукати місце постою власної Інтендантури, Запасного Коша 24. п. п., Вишколу новобранців, власної телефонічної сотні та інших частин і старшин, бо одних треба було сейчас стягнути на Дуброву, з другими знову знайти постійну злуку (постійна достава харчів в першій мірі).

Сотник Світлик занявся тимчасом оглянeнням терену та зорґанізованням охорони причілка Нижнів, бо польська боївка та правильне військо могли вже незабаром появитися над Дністром.

Сотник Бабюк вибирає собі 20 однорічних із сотні школи старшин як обслугу до своєї батерії і негайно зачинає з ними вишкіл.

Четар Ґорецький орґанізує сотню скорострілів та доводить її до боєвої справности.

Кожний старшина старається довести свій відділ до порядку, виповнити поручену собі задачу, мимо дощу, болота, невигод та перетомлення.

Поручник Алексієвич вештається за вибуховим матеріялом до висадження моста в Нижневі.

(Далі буде).

Чия вина?

Уривок зі споминів. — Написав *Василь Бень.*

По розвалі Центральної Ради Симон Васильович Петлюра віддався праці чисто економічній. Зпочатку був головою Київської Ґуберніяльної Земської Управи, опісля головою Всеукраїнського Союза Земств. Секретарем С. В. Петлюри був тоді д. Росіневич, а я займав посаду помічника секретаря. Цю посаду видумав таки сам С. В. Петлюра, щоби мати мене під рукою, бо я до праці в земстві не мав жадної підготовки, ні охоти. Вже тоді, як помічник секретаря, мав я змогу придивитись життю, праці і стремлінням будучого керманича Української Держави.

В домашньому житті взірцевий муж і батько, в товаристві веселий, ввічливий, а при праці серійозний, точний і вимагаючий. До мене відносився з повним довірям. Об цім переконався я вже в перших днях своєї праці у Всеукр.-Земсоюзі. На довірочні наради все покликав мене, а не д. Росіневича і на його припоручення я перебирав всі таємні письма, які приходили від голов Губерніяльних Земських Управ, вписував до спеціяльної книги і переховував в свойому помешканні. А писем таємних було тоді дуже богато, бо гетьманська влада на спілку з Німцями допускалася нечуваних надужить по всій Україні.

Голови Губерніяльних Земуправ дуже часто не знали, як в ріжних випадках поступити, списували при свідках факти і осібним післанцем присилали до Київа з проханням про інтервенцію, чи про вказівки, як поступити в даній справі. С. В. Петлюра в таких випадках скликав довірочну нараду і якщо рішено, інтервеніював у гетьмана, чи у Німців. До Німців все брав мене з собою як перекладчика (хоча Німці все говорили по російськи), а до гетьмана ходив сам, а дуже часто порозумівався телефонічно. Одного разу був я свідком такої розмови: Пан гетьман? Ту Симон Васильович. Доброго здоровля. Вибачте, пане гетьман, що вас безпокою, але справа, в якій з вами хочу говорити, нагла. Зараз у мене в бюрі делеґація. Вона привезла з собою жінку, скатовану вашими карними експедиціями. Все тіло в крові і синцях... За віщо? За це, що з панського ліса принесла вязанку дров. А треба вам, пане гетьман, знати, що це вдова, з нелітними діточками. Прошу негайно зарядити слідство, винних укарати, а... То не є жадна наука, тільки заввага, що ваші старшини, українське військо, гірше татар поводяться з українським населенням. Такої кривди і наруги народ не стерпить.

На це була відповідь, що гетьман негайно зарядить слідство і винних покарає*).

За кілька днів інша делеґація привела чоловіка, літ коло 30-ти. Лице в крові, а на голові одна рана. На питання С. В. Петлюри, хто його побив, делеґація так розказувала: „За Центральної Ради служив при українськім війську. А що тоді козаки зачали запускати на голові оселедці, запустив собі і цей. Коли гетьман при помочі Німців зробив переворот і обняв владу на Україні, козак не хотів гетьманові служити, бо в нього „сама москва“ і прийшов до дому. Вчера прибув до нашого села „карательний отряд“. Командір отряда велів скликати сход. На сході приказав, щоби за годину знести всю зброю, яка є в селі. Зброї в нас нема, тому і не приносили. Це збісило командіра і він зачав переводити трус. Але пани не шукали зброї, тільки забирали все, що під руки попало: гроші, намиста, одіж, словом все, що котрому подобалось. Зайшли й до нього. Давай „ружо“ і давай. А вже всі добре пяні були. Цей як може виправдується, не помагає. Тоді здіймає шапку і робить святий хрест. Батеньки! Як побачили оселедця, так і збісились. Он самостійник! он хто грабив і розбивав! Давай ружо, бо повісимо! Випрошується козак дальше, присягає, що зброї в нього немає, не слухають. Счинився великий крик, прийшли сусіди і стали успокоювати Москалів. Бачать старшини, що нашого брата більше чим їх беруть козака і ведуть до командіра на кватиру. Там новий допит. Козак до зброї не признаєсь, бо не має. Тоді давай питати з „пристрастєм“.

Били чоловіка шомполами як худобину, а опісля вхопив розлючений командір козака за чуб і давай тягати по хаті і кричати: От тобі самостійна!

Піднявся нелюдський крик. Ми почули і вирвали пів неживого з рук ката та привели ось-сюди“.

*) Мушу зазначити, що гетьман П. Скоропадський інтервенцій з боку громадянства не легковажив. Як в повищому так і в інших випадках казав переводити слідство, а винних карав.

Адміністрація

просить всіх тих, котрим посилає ч. 2. „Літопису“, а також членів „Червоної Калини“, щоби відворотною поштою прислали передплату до кінця року, або повідомили, що „Літопису“ не передплачують. Це конечне в ціли усталення висоти накладу ч. 3.

Рецензії і замітки

НА МАРҐІНЕСІ „ПЕРЕМОГИ" В. ЛОПУШАНСЬКОГО

Повісти Волод. Лопушанського »У споконвічному вирі« і »Перемогу« читає наша публика радо з таких ось причин: 1) тому, що автор має незвичайно живий стиль і виявляє небуденний конструктивізм; 2) тому, що зміст його творів у доброму значінні сензаційний, та не нудить і 3) тому, що його теми — це теми з нашого недавнього-минулого.

Щоби говорити тільки про »Перемогу«, треба вперед зазначити, що вона оригінальна в нашій літературі трьома прикметами: проблємом пімсти, яркою протибольшевицькою ідеольоґією й живим переведенням акції.

Єврей-большевик Юффе вимордовує батька, матір і рідню Соні, геройки повісти, і вона ставить собі завдання пімстити неповинну смерть своїх родичів і своєї рідні на тім самім єврею-большевику. Соня стає отаманом Соколом, переживає ріжні-преріжні пригоди, вкінці осягає свою ціль.

Можна казати, що пімста неетична. В такому разі вся повість була би неетична, бо автор змальовує у прихильний спосіб пімсту геройки. Але-ж це вкінці справа погляду! На всякий раз таке ставлення тої проблєми, як його ставить автор »Перемоги«, можливе не тільки в повісти: воно можливе і в дійсности. Зрештою ідеольоґія автора вимагала такого поставлення його. Черпаючи тему до своєї повісти із визвольної війни, автор бачив у повстанцях — також в от. Соколі — у першій мірі местників за особисті кривди, опісля й за національні, соціяльні, вселюдські. Малюючи недавньо-минуле, стає В. Лопушанський різко на повстанському, протибольшевицькому становищі. Большевизм ідентифікує він з московським наїздом на Україну, також з воюючим єврейством. Він стоїть по стороні большевизму й є беззастережним сторонником української національної самостійности. Цінність переведення його різкої, безкомпромісної ідеольоґії в повісти в тому, шо й читач раз-у-раз ставить сам собі питання: »Чи годжуся з такою ідеольоґією? Треба й мені якось рішатися! Твір В. Лопушанського власне тим і вартний, що вимагає від кожного читача його власного рішення в ідеольоґічно-політичних справах. Це справді річ дуже важна: сьогодні ідеольоґічне розбиття куди більше в нас як в 1918 р.

Різка, безкомпромісна ідеольоґія автора певно краща від усіх творів, що в них нема взагалі ніякої ідеольоґії або є хитання ідеольоґії. І здекларований комуніст волить ярко виявлений буржуазний світогляд, ніж світогляд зігненого у три погибелі, розхитаного, несталого міщанина.

»Перемога« — це повість з недавнього нашого минулого. Це історична повість. Чи може невірно малює автор наше недавнє-минуле? Чи може не було воно так, як власне автор розповів? Чи не були в нас на Україні найдіяльнішими, крівавими большевиками власне євреї? Чи мало на це доказів? Не вистарчають тисячі замучених, закатованих по льохах чрезвичайки? Тисячі розстріляних неповинних, найкращих синів України? Чи це дивно, що автор історичної повісти з тих часів робить героєм жида Юффе, комісаря?

Д-р Мих. Рудницький у »Ділі« проголосив, наче »Перемога« — це апотеоза жидівських погромів! Навіть львівські червоні »Вікна« (ч. 8—9) не доглянули такого аргументу проти »Перемоги« і Видавництва »Червоної Калини«. »Критик« з червоних »Вікон« вимагає від В. Лопушанського, який стоїть здекляровано на буржуазно-націоналістичній плятформі, чогось просто в нього неможливого: комунізму! Зате д-р М. Рудницький, обезцінюючи всю нашу сьогодняшну літературу покотом, не минув і В. Лопушанського і закинув йому »погромництво«. За д-ром М. Р. побігли скоренько й »Нові Шляхи« (ч. 6) і злаяли й автора й видавців і цілу »Червону Калину«...

Отже: це не є правдою, начеби »Перемога« була апотеозою жид. погромів! На доказ — нехай читач прочитає сам »Перемогу« і нехай сам безсторонно осудить!

Що автор не чує симпатії до євреїв — це вірно, це правда. Справді в нас досі так було, що євреї нас стало били, підчас революції мордували по чрезвичайках найкращий квіт українського народу — і ми гладили їх по голівці; ніхто з Українців навіть не відважився мати антисемітського, не погромницького почуття! Але тут автор »Перемоги« виповідає щось подібне до антисемітизму — і вже кричать на право і на ліво: »Погром, погром!« Алеж від антисемітизму до погромництва ще далеко!

Що на 61 сторінці II. тому стоїть видруковане: »І згадалося комісареві, як раз підслухав бесіду засуджених. Тепер кожне слово як вогняна буква... Росія доти спливатиме братньою кровію, доки всі ріки не наповняться посочиною.. Доти погань єврейська володітиме Словянами, доки филі правовірної крови не досягнуть третього сходу божого престола. — Тоді щойно зійде кара«... — це природно: божевільний чи близький божевілля ком. Юффе маячить. Автор вірно малює настрій населення України та його відгомін у душі Юффе. Чому не вільно, чому не треба малювати того настрою, того відгомону в літературі?

Вільно було море сліз і крови розлити єврейським комісарам на Україні, але не вільно в історичній повісти навіть протиєврейського відгомону зазначити? Це зараз »погром«? Повстанці це »погромники«? Бандити? Всі? Не було серед повстанців великої скількости ідейного українського елементу?

Ось що значить взяти письменникові тему з нашого національного минулого! Безперечно: якраз час боротьби Галицької Армії і повстанців з большевиками під сьогодняшну хвилю дуже дразливий, але не можна ніяким чином називати Гал. Армію, повстанців і взагалі всіх, хто ідейно боровся в той час (1919—1920) по українському боці за волю України »бандами« чи »бандитами«. Не можна прищіплювати туг і пятна погромництва. В. Лопушанський малює історичну епоху; епоха не була погромницькою.

Є в творі В. Лопушанського і неґативні черти. Завелика побіжність, інколи мало-що не неприродність, є не цілком вироблена мова. З часом, з роботою і тут він виробиться.

Твір поручається прочитати.

Евген Яворовський

Адріян Дзерович

поляг в бою під Хировом, дня 6. грудня 1918.

Спомин. *Соня Бонківна.*

Наші йдуть! наші йдуть!« Ці слова від самого рана не сходять нам з уст. На Хирівській Посаді йде завзятий бій. Скоростріли тарахкотять без перерви. Час від часу пронизує повітря несамовитий гук та зойк гармат. Під вечір чуємо виразніший відгомін битви.

Нараз ціле передмістя стануло в огні. Всі гори освічені червоною загравою, неначе сповиті в кармазин. Дерева кидають дивні тіни по снігу. Стада чорного гайвороння зловіще крячучи літають переполохані над містом. Гроза знищення у цілій своїй величі. Страшна картина, картина маєстатична і грізно-величава представляється нам. Нетерпеливо очікуєм. Зі всіх сторін доходять до нас зойк, плач та крики розпуки людий. По кількох годинах огонь поволи потухає, зойки німіють, на наші голови насіли сумні думи.

Нараз вдарили наші серця живіше. Над нашою хатою простягався ліс на горбі. І саме з цеї сторони чуємо грімке: »гурра!« Крик цей аж нас морозить. Знову чуємо: »гурра!« і »бий!...«

Стріли притихли, чути лише тупіт втікаючих, крик та накликування ворожих старшин. Але дарма! Наші грізно напирають та проганяють ворога. Чуємо вже свою мову. Що за радість! За кілька хвиль впадає до нас неначе бомба знакомий хорунжий Дереш. Розповідає хаотично про »всіх і вся«, а вкінці каже: »але за це відбиття Хирова заплатили ми кількома жертвами, а між ними поляг один з найкращих старшин — четар Адріян Дзерович«. Ми не хотіли повірити. Він — цей молоденький, енерґійний, з несходячою усмішкою на лиці старшина — ще дитина — згинув? Йогож всі так любили. Кілька неділь був при команді міста і давсь пізнати як один з найкращих характерів, як один з найінтеліґентніших старшин. Любили його і товариші-старшини і стрілецтво та ціла людність міста без ріжниці народности. І день нашої слави та радости заступила нам хмара суму та болю...

* * *

На другий день, у неділю, під вечір на ринку уставилось військо та зібрались товпи народу, щоби віддати тим що впали останню прислугу. На середині ринку стояло кілька сотень піхоти та три гармати прикрашені смерекою. Зачалось... Домовини винесено перед хату. Пан-отці зачали панахиду відтак домовину з четарем Дзеровичем положили на першій гарматі, двох других стрільців на дальших гарматах. Зачався сумний похід. Попереду ніс стрілець хрест, відтак несено хоругви. За ними йшла, важко ступаючи, сотня піхоти з старшиною попереду. За нею йшло двох священиків, опісля гармати, кожна з них запряжена у три пари коней, везли дорогий всім тягар. З боків йшло також стрілецтво. За домовиною ішов полковник Кравс зі своїм штабом, представники поодиноких відділів та товпа народу.

На кладовищі похід здержується. Домовини знято з гармат. Побіч них з одного боку стоїть сивоголовий полковник, окружений старшинами, з другого боку духовенство, з третього маса народу, а недалеко від домовини стоїть почетна сторожа неначе викута з мрамору. Немає лише біля домовини ні мами ні тата Найдорожчого Сина, які у Львові не знають, не передчувають, що нині їх Дитину складають у гріб....

* * *

Ніч починає огортати землю. Чорні хмари заслонюють місяць, який цікаво заглядає на землю, щоби побачити, що на ній діється. У поблизькім лісі понуро шумить смерека, неначе плаче... плаче за Ними. А десь... ген далеко бій. Відгомін доходить аж до нас то слабше то дужче, лише там... там у гробі — спокій...

* * *

Адріян Дзерович
в одязі студента військової Академії

Адріян Дзерович, син о. Юліяна Дзеровича, директора III. держ. учит. дівочої семинарії у Львові і Наталії з Лотоцьких, уродився 27. мая 1899. в Бродах, де його батько під цей час був катехитом вид. жіночої школи. Школи народні покінчив в Бродах, низчу ґімназію в Стрию, а висшу в академічній ґімназії у Львові. В третім році всесвітної війни зістав враз з Степаном Федаком, Любомиром Макарушкою і Петром Мінком принятий на державний кошт до військової Академії у Відні, яку по двох роках покінчив з відзначаючим успіхом і зістав іменований четарем 33 полку стрільців, якого кадра стояла тоді в Кракові. Тут застав його розвал Австрії. Дорогою на Новий Санч - Самбір пустився покійний домів, щоб зголоситись в стрілецькі ряди. По дорозі на двірці в Хирові затримали його товариші, щоб орґанізував відділи для Хирівщини, бо і так до Львова вже не дістанеться. Послушний приказові хвилі орґанізував оборону Хирова, та мусів перед перевагою уступити в напрямі Стрия.

Тут дістає від нашої Начальної Команди припоручення з сотнею стрільців відбити Хирів. Задачу свою виконав Покійний після приказу. Хирів перейшов знов на довший час в наші руки, але ідейний, молодий четар наложив своєю головою в 20 році свого многонадійного життя. Тіло його похоронено зразу на цвинтарі в Хирові. Дня 21. марта 1920. перевезено його до родинної гробниці на личаківському цвинтарі у Львові при великім здвизі народу. Домовину від брами до гробу несли наші старші громадяни дир. Федак, проф. Студинський, проф. Ластовецький, дир. Танчаківський, а прал. Куницький попращав покійника своєю чи не найкращою промовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

Зладив *А. К.*

(Продовження)

В. Дмитро: Листопад 1918 р. на Україні (Вирваний листок із воєнних споминів) „Український Скиталець". Йозефів, 1922, Ч. 11, стор. 11—12; Ч. 12, стор. 4—6; Ч. 13, стор. 13—14.

В. О.: Моя сотня. (Уривок із записника). Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 45—55.

Велигорський, Іван, Др.: З Городенки під Нижнів. Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 85—87.

Веринський, Л.: Вишкіл і Кіш УСС. над Дністром (1916—1918) Календар „Черв. Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 139—142.

Виноградський, Володимир: Спомини з падолистового перевороту в Балигороді і Ліску. „Український Скиталець". Ліберець, 1920, Ч. 4.

Виноградський, Володимир: З днів боротьби і тюремлення за волю. „Український Скиталець", Йосифів, (Йозефів), 1921, Ч. 6—10.

Винницький, Роман: Пропамятний день (В десяті роковини Берестейського договору) Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 1—9.

Винницький Роман: Похід на Крим. Календар „Червоної Калини" на 1929 р. Львів, 1928, стор. 21—29.

Вінницький, С., хорунжий: Спомини про приїзд Головного Отамана військ У.Н.Р. до міста Ямполя на Поділлю в травні 1920 р. „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927, Ч. 3, стор. 18—20.

Вінтоняк, Іван: Український Галицький Курінь у Полтаві 1918 р. „Український Скиталець" Йозефів, 1922, Ч. 13, стор. 1—3; Ч. 14, стор. 9—11; Ч. 16, стор. 2—4.

В(овк), П(етро), поручник У.Г.А: Волинь під військовим зарядом Галичан 1919 р. (Спомин). „Український Скиталець". (Йозефів і Відень), 1922 і 1923, Ч. 14—29; Ч. 31/32; Ч. 34—35; Ч. 37; Ч. 39/40; Ч. 43—46 *).

Вовк, Петро, поручник У.Г.А. і Дольницький, Мирон, четар У.Г.А.: Свято злуки в Золочеві 1919 р. „Український Скиталець", Відень, 1923, Ч. 24, стор. від 4 до 9.

Воробець, Віктор, поручник: Перші дні української державности в Коломиї. „Український Скиталець". Ліберець, 1921, Ч. 5.

Воробець, Віктор, поручник: 1. падолиста 1918 р. в Коломиї. „Український Скиталець" Ліберець, 1920, Ч. 1.

Г. В.: Із крівавих днів. „Український Прапор". Відень, 1919, Ч. 23/25.

Відноситься до перевороту у Львові.

Г. С: До Петлюри з Чернигівщини. „Стрілецька Думка". Староконстантинів, 1919, Ч. 61.

Відноситься до повстання проти гетьмана. Автор переходить з Чернигівщини до повстанчої армії, що облягала Київ.

Г. С.: З дневника Січового Стрільця. „Стрілецька Думка". Староконстантинів, 1919, Ч. 46—48.

Г. Д.: 6-та сотня С. С. під Мишолівкою. Календар „Черв. Калини" на 1929 р. Львів, 1928, стор. 69—70.

Г. Т.: З визвольних днів Перемишля. Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 36—40.

Гаванський, Роман, д-р, пор. лікар У. С. С.: Памятного 1919 року. (Спомини з Великої України.) Календар „Черв. Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 120—132.

Галичанин, Дмитро, поручник У. Г. А.: Під Чорним Островом, „Свобода", Ню-Джерзі (З. Д. П. Ам.) 1928, Ч. 255.

Гнатюк, Назар: „Герой з під Крутів". „Літературно-Науковий Вістник," Львів, 1928, Кн. IX, стор. 17—19.

Гнойовий, Іван, хорунжий: Спомини про 19 піший український полк р. 1917. „Табор", Воєнно-літературний журнал. (Каліш). 1928, Ч. 6, стор. 49—62.

Горбацьо, Іван, сан. дес. УГА.: В Самборі. Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 59—60.

Горбацьо, Іван. сан. дес. УГА.: До Галичини. Календар „Червоної Калини" на 1925 р. Львів, 1924, стор. 57—58.

Горбацьо, Іван, сан. дес. УГА.: На поміч Центральній Раді. Календар „Червоної Калини" на 1927 р. Львів, 1926, стор. 25—28.

Горбенко, Х.: Спогади про Деникінщину. „Стрілецька Думка", Староконстантинів, 1919, Ч. 48—49.

Гордій, Ярослав, пор. У. С. С.: Єзуїтський город (Епізоди з львівських боїв 9 листопада 1918). Календар „Черв. Калини" на 1929 р., Львів, 1928, стор. 71 - 76.

Галан, Володимир, Др.: Бої о Чортівську Скалу під Львовом, в 1919 р. (Спомини з облоги Львова Укр. Гал. Армією 1918 до 1919 року) „Український Скиталець". Відень, 1923, Ч. 45/46, стор. 23—31.

Галан, Володимир, Др.: Гей гук, мати, гук. (Памяти покійного от. Карася, комдта 10 гарм. полку УГА). Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 84—89.

Відноситься до боїв з Поляками перед відступом за Збруч.

Галан, Володимир, Др.: І сумне і потішаюче про

*) У Калиновича числа „Українського Скитальця" деякі не подано зовсім, другі неточно і хибно.

рідний край. „Свобода“. Джерзи Сіті, (З. Д. Америки), 1927, Ч. 273.

Відповідь на статтю І. Наконечного під таким самим наголовком, поміщену в „Свободі“ Ч. 268. Відноситься до питання про обстріл українською артилєрією Львова в 1918 р.

Галан, Володимир, Др.: На українських дорогах. (Спомин з війни 1919—1920 р. В память гарматчикам Х. гарматного полку УГА). Калєндар „Червоної Калини“ на 1928 р. Львів, 1927, стор. 99—101.

Ґ-р., Нахман, поручник: Передісторія і історія жидівського пробоєвого куріня І. корпуса УГА. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 4—5.

Давний, Роман: Про Січових Стрільців. Народна Бібліотека „Чорногори“ Ч. 1. Відень, 1921, 16о. 79 стр.

Даін, Олександер, Др., полковник-лікар: Воєнно-санітарні очерки українського лікаря, Каліш, 1926, 140 стор.

Дикий, В.: З різдвяних боїв Української Галицької Армії в 1919 році. „Український Голос“. Вінніпеґ (Канада), 1927, Ч. 1.

Дівнич, Антін: Конець У.С.С. Калєндар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 123—130.

Дівнич, Антін: Окружна Військова Команда, Львів. Калєндар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 63—65.

Дівнич, Антін: Отаман Закусило. „Український Скиталець“. Відень, 1923, Ч. 39/40, стор. 13—15.

Дівнич, Антін: Під Янчином. (Вершок наступу й початок відступу У.Г.А. в червні 1919 р). Калєндар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924, стор. 78—82.

Дівнич, Антін: Сотник Марко Вязовський. Калєндар „Червоної Калини“ на 1925 р. Львів, 1924 стор. 40—45.

Добровольський, С.: Куда вела Кубанська Рада Козаків? Ростов на Дону, 1927, 59 стор. Видання „Севказ Книга“.

Дольницький, Мирон, четар: Над пропастю. „Український Скиталець“. Йозефів, 1922, Ч. 10—15.

Дольницький, Мирон, четар: Передісторія 1 падолиста 1918 р. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1.

ХРОНІКА ГРОМАДИ ЯСНИСЬКА, ПОВ. ГОРОДОК ЯГАЙЛОНСЬКИЙ

(З денника *Романа Мармаша*, тоді уч. IV кл. ґімн. пластуна 1. полку у Львові).

(Докінчення)

25.II. Завішення зброї.

27.II. Переходить через Ясниська в сторону с. Вороців 2. курінь під проводом пор. Каравана.

1.III. Перемиря скінчене, переговори зірвані.

Фронт дальше не в нас. У нас стоїть тільки обоз ґрупи сотн. Секунди під пров. пор. Романишина.

В ночі 13.III. на 14.III. противник напав на сусідне село Бірки Янівські і запалив кілька крайних господарств.

17.III. Поляки знов займають Кожичі і Домажир. В поміч II. кур. ґрупи Долуда прибуває з Куликова IX. курінь IV. золочівської бриґади під пров. пор. Метельського (адют. його хор. Б. Дзерович). До Брюхович приходить Х. курінь тоїж бриґади.

На приказ от. Долуда (який стоїть в Лелехівці за Яновом) наступають вони нічю, помучені маршом з Куликова на Кожичі і Домажир, здобувають їх, однак в день знову уступають до Зелева.

У нас є сотня скорострілів під пров. сот. Гладишовського.

19.III. Поляглих у вчерашній битві (5 стрільців — невідомих) поховано на цвинтарі в Ясниськах. Чета супровожає їх на місце спочинку і дає сальву.

20.III. Рано Служба Божа за поляглого дня 17.III. хорунж. Доскоча. Вечером відходить IX. курінь IV. золоч. бриґади до Брюхович.

21.III. Поляки заняли село Страдче, Ямельну. — До Ясниськ прибуває дві сотні бережанського куріня з хор. Сахном. Вечером відходять в напрямі Янова.

У Волі добростанській битва. — Привозять раненого хор. Коваля.

22.III. З Зелева переходить через Ясниська 1. с. IX кур. пор. Блавацького.

26.III. Боєва лінія переноситься до Ясниськ. Поляки заняли Янів. По пол. наші наступають безуспішно на Рісну польську і руську.

В Ясниськах тепер пять сотень, а саме: II. курінь сотн. Секунди ґрупи от. Долуда, 5. сот. (чет. Словінського), 6. сотн. (пор. Яроцького), в стріл. ровах коло Ясниськ 7. сотн. (чет. Проскурка), 8. сотн. (чет. Очер), 14. сотн. (чет. Чучман). Батерія з 4. арм. — Стріляють на Жорниська, Кожичі і Домажир. Командант сотн. Карась (придніпрянець).

30.III. Приходить з Грибович Х. курінь IV золочівської бриґади. Курінний пор. Глуховецький.

7.IV. Поляки стріляли гарматними стрільнами на село, наслідком чого запалили кілька господарств, одна куля перебила церкву (деревл.) наскрізь.

Від тепер Поляки щоденно стріляють на Ясниська з панцирника, який приїздить до Кожич, однак зовсім не роблять нікому тим шкоди.

24.IV. Переїздить через Ясниська кінна розвідка от. Долуда під проводом Батира. Довідуємося: що II. кур. сотн. Секунди приділено до ґрупи сотн. Шашкевича, однак він підлягає от. Долудові. Дотепер сотн. Секунда безпосередно підлягав отам. Тітлєрові командантові V. бриґади. Отаман Долуд дістав під свою команду цілий відтинок фронту від Сокаля по Дубляни.

28.IV. У Ясниськах лишається тільки чета українського війська. Всі інші частини відходять в сторону Рокитна - Жовква. Переїздить через Ясниська роз відчик четар Савчак. Нічю Поляки зачинають острілювати Брюховичі, займають Брюховичі, Бірки доміниканські і янівські. Наше військо в неладі відступило. Негайно в слід за ними прийшли польські стежі. Над ранком наші відбивають Ясниська. Приходять ще стежі хор. Нараєвського і хор. Адамуса. Опісля вертає до Ясниськ 7. сотня чет. Проскурки і чет. Венгера. Вечером приїздить пор. Яроцький, як командант Ясниськ. Однак знову в ночі Поляки при помочі артилєрії (барабанний вогонь) і військ виперли наші слабі сотні. Остання стежа (підхор. Дуплавий, ст. дес. Яремко і віст. Кохановський) була ще коло год. 9. рано. Передтим переїхала кінна стежа з пор. Алексевичем. — За ними вступили у Ясниська польські частини, які виперли наших рано дня 30. квітня 1919 р.

Переписка Редакції

Лу-Лу. Ваш рукопис дістали нажаль запізно, так що в 2-гому числі помістити вже не можемо. Піде в третьому. Взагалі годимося на Ваш проєкт циклю таких споминів.

І. Калічак, Бошковичі. Ваші 4 рукописи отримали. „Любка“ не піде, бо не перейде цензури. „Всіх святих“ дістали за пізно, щоби пішло в листопадове число. Використаємо пізніше. „Шевченко“ також не перейде цензури.

Михайло Середа, Каліш. Спомини про отаманів зачнемо поміщувати в „Літописі“ від 3-го числа. Просимо присилати дальші частини, щоби ми могли переглянути цілість.

Помилки друку в ч. 1. „Літопису Червоної Калини“

Стор.	Шпальта	Стрічка	З гори	є	має бути
17	2	20			По словах „... а все інше слухати“ поставити відсильник 2).
22	2	17	з гори	Бейолиб, А.	Беволит, А.
„	„	20	з гори	Раницьке село...	Галицьке село...
„	„	21	з гори	(З. 2. II. Ам.)	(З. Д. Америки).
„	„	23, 24 і 25	з гори	вичеркнути	
„	„	14 і 15	з долини	Істимівський	Устимівський
„	„	10	з долини	(Далі буде)	Вичеркнути.

Звертаємося з проханням до Впов. громадянства, а зокрема до всіх наших прихильників, яким лежить на серці поширення нашого видавництва, щоби вступали громадно **в члени Кооперативи — „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.**

Членський уділ виносить 25 золотих, вписове 5 золотих. Уділ можна сплачувати ратами по 5 золотих.

Члени одержують даром кожного року великий календар-альманах „Червоної Калини“, а крім цього всі видання „Червоної Калини“ за половину ціни.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

1. річник / Число 2. / Падолист 1929.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Теодор Мартинець*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

ДРУГИЙ НАКЛАД!

ПО КОНФІСКАТІ

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

НА РІК 1930

ЗМІСТ:

Василь Дзіковський: **Маківка.**
Юрко Старосольський: **На Маківці.**
Богдан З.: **З історії Закарпаття.**
Юрко Гарасимів: **Десять днів на Підкарпаттю.**
А. Крезуб: **Бої за Львів і Наддніпрянські Січові Стрільці.**
Маріян Карпенюк: **День 31. серпня 1919 р. в Київі.**
А. Крезуб: **Напад большевиків на Кремянець в травні 1919 р.**
Ірина Шміґельська Климкевичева: **Великдень у Жмеринці.**
Юра Шкрумеляк: **Кохання поручника Залізного. Уривки з любовних листів воєнних.**
Евген Дидик: **З повстанцями.**
Устя Грицик: **Дещо з того, що пережила.**
А. С.: **Помста.**
Я. Водяний: **В Холоднім Яру.**
Р. Сушко: **Базар.**
Я. Водяний: **З обіймів смерти.**
А. Марущенко-Богданівський: **На світанку.**
Сергій Дашків: **Діти недолі.**
Адмар: **Нариси з Поділля.**
Др. Б. Гнатевич: **Лисоня.**
Мирон Заклинський: **На чужій роботі.**
Анатоль Курдидик: **Міля.**
Вол. Куч.: **Коняк.**

Календаріюм. 12 ілюстрованих геройств. 26 ілюстрацій в тексті на півкредовому папері. Вінєта кисти Е. Козака.

Ціна 3·00 зол. — Порто 0·50 зол.

Замовляти можна у всіх книгарнях і кооперативах.

ЧЕРВОНА КАЛИНА, Львів, вул. Руська ч. 18. III/2.
КНИГАРНЯ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ, Золочів, Колійова 1.